

MAGYAROK. ROMÁNOK.

(A nemzetiségi ügy kritikája.)

Írta:
DR. MOLDOVÁN GERGELY

Kolozsvár,
Gombos és Sztupjár könyvnyomdája
1894.

ELŐSZÓ.

A magyar közélet minden valamire való té^nyezője élénken foglalkozik a hazai románság kérdésével. Halomra gyűlnek a kérdés megoldására vonatkozó javaslatok. Nagy a baj, sok a doktor. Sokan a nélkül, hogy a román nép szívére tennék kezüket és vérenek lüktetését hallgatnák; a nélkül, hogy őket valaha érdekelte volna e népnek szenvedése, baja, gondolkozása, most a betegség diagnózisát biztosan megállapítják és csodálkoznak az arra hivatott tényezők szűk látókörén, hogy mindezeket előre meg nem látván, nem akadályozták meg a kórság kiütését.

De hát tényleg ez a sok orvos ismeri-e a bajt? Ismeri-e a talajt, a melyen a baj csirái megfogamzottak, az okokat, a melyek a baj megfogamzását előidéztek, a beteg szervezetét s azon hatást, mely a bajt az orgánizmusban állandóan táplálja?

Ráteszem kezemet a román nép üterére, kinyitom szívének és agyának rejtekeit; akarom, hogy a magyar olyanoknak ismerjen, a milyenek vagyunk, ne éljen többé csalódásban. Aztán Ítélje meg a gondolkodó fő sok-e avagy kevés az, a mi a javaslatokban áll; alkalmas-e az a baj

gyógyítására, nincs-e abban olyas valami, a mi a bajnak csak fokozására szolgálna és egyáltalában nem volna-e szükséges, hogy a magyar a maga üterét is megvizsgálja, ha baja van, hogy magát is meggyógyítsa, hogy azután mindnyájan ép és egészséges szervezettel, ne egymás ellen, de egymás mellett, dolgozzunk az állam felvirágoztatásáért.

Az ügy a legnagyobb őszinteséget követeli. Ezzel az őszinteséggel tartozom az ügynek, a hazának, a melynek érdekei előttem szentek s a melynek boldogságát többre becsülöm az emberek mulékony szimpátiáinál. Volt bátorságom a román politika szédelgéseit kíméletlenül ostorozni, az enyéimnek gyűlöletét magam ellen felhívni, — nem bántam meg. Megmutatom most az érem másik oldalát. A jó barátoknak szigorú és kellemtelen kötelességei vannak. Nem jó barát az, a ki folyton szépeleg, gyengeségeinket legyezi és hibáinkra szemet huny. A magyar közvélemény ne értsen félre; ha félre ért, félre állok; álljanak elé mások; lelkem mélyéből fogok örvendeni, ha gyógyítási munkájuknak eredménye lesz.

A gyógyítási munka a legnagyobb óvatosságot parancsolja. A haza legnagyobb hálájára lesz érdemes, a ki ezt a dolgot nyélbe üti; de viszont a kontár kéz a hazát a legnagyobb veszedelmekbe sodorhatja. Erre jól vigyázzanak a honatyák.

I. A románok.

Kijelentem: mi románok nem szeretjük és nem szerettük a magyart! Oly reális valóság ez, a mit nem elmagyarázni, sem elpalástolni nem lehet. Vájjon a jövőben szeretni fogjuk-e? minden attól függ, lesz-e szüksége a magyarnak a mi szeretetünkre; igyekezni fog-e azt megnyerni s a maga számára állandóan meg is tartani. Eddig nem volt s talán ma sincs; a jövő az isten kezében van!

A mi füleinkben ez a szó «ungur» sajátságosan hangzik. Jelentése: nem véred, nem vallásod, nem jóakaród; ellentéted erkölcsben, hitben, gondolkozásban; olyan valami, a minek szelleméből semmit sem szabad átvenni, a melylyel vegyülni vérfertőzés, bűn. Az «ungur» szóból a román fül kiérezte a fenyegetést, a bajt; annak hallatára szívében nyilait az átélt szenvedés. Sok századnak a szenvedése, keserősége és fájdalma összefoly ebbe a szóba. 1848-ig a jobbágyrendszernek összes kínszenvedéseit az «ungur» számlájára írtuk fel. A szenvedés majdnem ezer esz-

tendőn át tartott; lehet képzelni, mily hosszú lehet a számla, mennyi sok minden lehet felírva, mennyi könyv áztathatta a papírt! Mit tudtuk mi, hogy a jobbágy rendszer nem magyar találmány? európai látkörünk nem volt. Minket csak a mi szenvedésünk érdekelt, mi csak a mi földesurainkat láttuk év év után, század század után.

Az elvadított állat ahhoz, a ki őt elvadította, még akkor sem közeledik szeretettel, a mikor kenyérral kínálja meg. Hiában szabadított fel minket 1848-ban a magyar. Nem hittük, hogy új nép álljon előttünk, új eszméssel, új rendszerrel, egészen új világgal; hogy a szabadság igaz fátylóját lobogtassa előttünk. Nem hittük, bár leolvastuk a magyarok zászlóiról a «szabadság, egyenlőség, testvériség» eszméit, hogy mi valóban egyenlőkké legyünk urainkkal; testvérei legyünk azoknak, a kik tegnap barázdáikban szolgálóikként dolgoztattak.

Sem a magyar, sem senki más bűnül nem róhatja fel nekünk, bár hibások vagyunk, hogy azzal a kultúrával, a melylyel akkor bírtunk, azzal a politikai látkörrel, a mi az nap nyílt meg szemeink előtt, azzal a csekély, elhanyagolt nevelésű, megmaradt intelligenciával, mely felettünk rendelkezett, annyi kísértet és csábítás között, ahhoz szegődtünk, a ki a magyarral szembe szállott. A ki annyi századon át jobbágyként túrta a földet, a felszabadítás első percében, nem fontoskodik, nem gondolkodik, tanulatlan, hajlékony, könnyen rávehető, hogy urán megto-

rolja az átélt szenvedést — legyen felszabadítója maga az úr.

Nincs mit szépíteni a dolgot. A jobbágyrendszer egyetlen államban sem teremtett paradicsomi állapotokat, mindenütt az erkölcsök elvadulását eredményezte. A földesúr mindenütt az erőszak, a kegyetlenkedés, a dölyf és a zsarolás felé hajlott; beleélte magát a tudatba, hogy ő magasabb rendű lény, a jobbágy pedig eszköz, a melylyel rendelkezni lehet. A jobbágy bosszúálló, kártékony, hitszegő, bizalmatlan elemé fejlődött, a mely élvezettel csonkította meg az úr künn legelésző marháját és meggyújtotta az erdőt, csak azért, mert az úré volt. Voltak jó és voltak gonosz földesurak. Egy zsarnok földesúr ötven jó földesúmak ellensúlyozta munkáját; csakhogy a számot meg kell fordítani: egy jó földesúr mellett volt ötven hatalmaskodó. Ezekkel szemben a körülményekhez képest elég humánus törvényhozás nem tudta megvédeni a jobbágyot. Nem néztük a földesúr nemzetiségét; voltak nekünk román, szász, német, tót, székely etc. földesuraink is, mi összes szenvedéseinket az «ungur» számlájára irtuk fel, mert a nemesség magyar volt, a földesurak kiváltságaikat magyar kézből nyerték. Vallásunk túrt volt, templomaink fabódék, papjaink földet túró jobbágyok, a földesurak játékszerei. A ki közülünk szerencsés volt különösebb tehetségeinél, vagy más körülményeknél fogva kiemelkedni, szégyelte a rokonságot tovább fűzni egy bocskoros néppel, a mely szolga volt, — elhagyott, beleolvadt abba az

osztályba, a melynek tagjai magukat magasabb rendű lényeknek tartották.

Ha már a magasabb rendű lényeknek tartott földesurak erkölcsei a kényelemben, a jólétben elkorcsosodtak, elfajultak, miképpen lehettünk volna mi szentek? Mi alsóbb rendű tökéletlen lények, a kik szaporodtunk, mint a barom, a jobbágyrendszer igája alatt, hogy tudtunk volna megnemesedni, erkölcseinkben megtisztulni, ha a földesúr az ő nemessége mellett elromlott, elvadult? Vérből és húsból voltunk megalkotva mi is, erkölcseink elfajultak, bosszúálló, «tine minte»-k lettünk, élvezet volt a bosszú fegyveréhez nyúlni azok ellen, a kik parancsolóink voltak és nem bántak velünk szeretettel.

Ilyen csordultig megtelt pohárral a kezünkben, ilyen romlott erkölcsökkel számoltunk mi le 1848-ban a magyarral. E tényünkben nem volt megfontolás, arra sem időnk, sem hajlamunk nem volt. E tény ért senki se törjön felettünk pálczát. Elismerjük, tényünk gonosz volt, de indokolni tudjuk.

Ki tudná megmondani, hogy a hegytetőn kibugygyanó forrás, ha nem gondozzák, merre veszi útját, hol lesz megállapodása? Mi 1848-ban születtünk újjá, örökre kár, hogy születésünkkel megöltük az édes anyát, a hazát. Keresztvíz alá idegen kezek tartottak; mostoha kezekre jutottunk; nevelésünkben nagy szerepet játszott a roszindulat; első gagyogásunk káromlás volt az édes anya, a magyar haza emléke ellen. Ha a börtönben született gyermeket

állandóan a lopás fogásaira oktatják, tolvajjá lesz a gyermek. Minket a németek a magyarok elleni gyűlöletben neveltek; megtanítottak arra, hogy a magyar állam konstitúciója rongy papír, a melynek semmi értéke sincs. Öröklött hajlamainkat: gyűlölni a magyart, gondos kézzel ápolták. A haza alkotmánya, múltja iránti szeretet utolsó gyökereit is kitepték szívénykből; kirtottak abból minden melegebb érzést és szabad fejlődést biztosítottak a magyar állam elleni gyűlöletnek. Hajlamaink fejlődésének, ápolásának kedvezett idő és körülmény. Kedvezett a rendszer, mely a magyar állam megsemmisítésére tört; kedvezett maga a magyar is gyűlöletével és megvetésével velünk szemben, a kik felperzseltük városait és segítettünk az abszolutisztikus rendszernek a magyar alkotmány megsemmisítésében. A haza ellen lázadó nemzetiségekkel megosztottunk a levert magyarság ősi politikai vagyonán; alkotmányának fundamentumait szétszórtuk és kezdtünk építeni új alapot, olyant, a mely megvédjen a magyar nemzet minden további befolyásától.

Azzal a szomorú, kínos múlttal a hátunk megett, idegen, roszindulatú, ravasz elemektől körülvéve, az alkotmány lerombolási munkájának zűrzavarában, a magyartól megvetve és eltaszítva, mi, mint a hegytetőn felbugygyanó forrás, medret igyekeztünk magunknak csinálni, mert a felbugygyanó forrásnak első kötelessége medret keresni, az ébredő népnek az államban irány és cél után nézni, hogy legyen merre indulnia és

miért munkálnia. Csakhogy mi az irány és cél keresésében a magyarság, a magyar alkotmány ellen táplált gyűlöletünk által voltunk vezéreltetve s életcélunkat szembeállítottuk a magyaréval, nehogy a kettő valaha összetalálkozhassék. Nem csoda, hogy a hazafiság, a hazaszeretet és a trón iránti hűség tekintetében egész más eredményekre jutottunk; fogalmaink e téren zavartak, homályosak, a magyar felfogástól egészen elütők lettek.

Ilyen ferde, elütő felfogás, ilyen romlott politikai ízlés s az alkotmányos érzület teljes hiánya közben szakadt nyakunkba 1867. az alkotmányosságnak visszaállítása.

Minket Bécs nevelt. Budapest soha sem vonzott. 1693-tól mi Bécsből nyertünk minden biztatást, Budapesttel nem volt semmi összeköttetésünk. Vérünkbe ment át az «imperát,» a «császár» fogalma, a kihez a földesurak önkénye ellen gyakran panaszoltunk, sokszor sikerrel.

A nép gyakran felkiáltott:

Imperate fa dreptate,
Daca crezi in Zeitate!

(Császár, ha hiszesz istent, tégy igazságot!)

1867-ben mindennek meg kellett volna változnia. Nem a mi hibánk, hogy a magyar állam nem lett független s hogy az udvartartás és hadsereg a nemzetiségek útját biztosították, nyitva hagyták Bécs felé. Előttünk Bécs állandóan hatalomnak maradt, Budapest pedig egy adminisztrációs központ, a hová kéréseinket a posta igen olcsón viszi el. Nem láttuk a magyar ki-

rályi udvartartás fényét, a magyar udvari méltóságok pompáját, a külföldi követek összekötését; minket nem vonzottak és nekünk nem imponáltak a miniszteri kettős fogatok, mert meséinkből a királyok környezetéről egész más fogalmakkal bírtunk.

Mi 67-ben is Béccsel kaczerkoddunk, Budapestet rősz talajnak tartottuk áspirációinkra nézve, levegőjéhez tődőnk hozzá nem szokott. A magyar törvényhozás nem vizsgálta meg üterünket. Meg se fontolta, mit adhat nekünk, mit ve- ket el tölünk, mit bir el az állam szuverénitása, mit nem? s már 1868-ban megalkotta a nemzeti- ségi törvényt, biztosítván abban oly rendelkezéseket, a miket az állam szuverénitásának megsér- tése nélkül végrehajtani nem lehetett.

Bár soha se alkotta volna meg! Mert ha megalkotta, meg kellett volna tartania, de nem tartotta meg.

A nemzetiségek e törvénynyel kezükben kö- vetelték jogukat — de nem volt, a ki azt a jo- got a törvény értelmében nekik kiszolgáltassa. Az egyes hatóságok, különösen nyelvi kérdések- ben, a törvény felé helyezkedtek s a kormánynak nem volt elég ereje a törvény tiszteletét keresz- tül vinni. Pedig ez nagy bűn, mert anar- kiára vezet. Mert vagy minden törvény kötele- ző, vagy egy sem. Ha megszeghetünk egvet, megszeghetjük az összeset; egyik törvény sem bírhat több vagy kevesebb kötelező erővel, mint bármelyik. Nagy baj, hogy a magyar állam tör- vénytárában van egy szentesített törvény, a mely-

nek kötelező erejét azok, a kik megteremtették, el nem ismerték s a melyre a nemzetiségek Európa előtt rámutathatnak.

Az 1868-iki törvényhozás emberei nem voltak tisztában a magyar állameszme követelményeivel. Nem lebegett előttük a nemzeti magyar állam eszményképe, mert különben nem alkották volna meg a nemzetiségi törvényt. Pedig nagy kár volt akkor meg nem fontolni a dolgot s nem teremteni akkor oly alapot, a melyen következetesen építeni lehessen. Meg kellett volna fontolnia a nemzetnek: mit akar? Tiszta lap volt letéve előtte, cselekedhetett volna tetszése szerint. Ha arra határozta volna el magát, és ezt igazolta volna a történeti múlt is, hogy magyar nemzeti államot építsen, akkor nem hozta volna meg a nemzetiségi törvényt, a nemzetiségek igényeinek nem nyújtott volna tápot, nem ígért volna nekik a törvény által oly jogokat, a miket az állam szuverenitása szempontjából megadni nem lehetett. De ha arra határozta el magát, hogy a nemzetiségeket bizonyos jogokkal lássa el, az 1868-ki nemzetiségi törvényvel megadott ezen alapon engedni kellett volna a nemzetiségek szabad mozgását, az új mederben való elhelyezkedést és nem engedni, hogy az elhelyezkedők saját törvényes medrűkből kiszoríttassanak. Ha az 1868-ki nemzetiségi törvény alap volt, engedni kellett volna, hogy a nemzetiségek arra a magyar törvényhozás által kijelölt alapra építkezzenek, hogy azok alkotmányosságunk földén hajlékot, meleget és tápot nyeljenek. Sajnos, hogy a törvényhozás

által 1868-ban elültetett fát, a hatóságok nyomban kitepték s az útszélre dobták. Hogy lehessen követelni e fától azt, hogy mégis zöldüljön s az alkotmányosság földén virágozzék is? Növelte a szerencsétlenséget a további tappintatlanság, hogy román férfainkat az addig elfoglalt hivataluktól a kormány felmentette; a kiket tehát meg kellett volna nyerni az új rendszernek, a kik hivatta lettek volna közöttünk az új rendszer elfogadását prédikálni, azokból csináltak mindjárt kezdetben ellenségeket, a kik aztán gjmlöletet hirdettek minden irányban.

A medréből kiszorított viz szétfolyt, alkalmas területeken mocsárrá fejlődött, vagy csinált magának más medret, a melynek partjai között rohanva futott odább s néhol rombolt is. Senki sem bajlódott azzal az út-iránnyal, a melyet vettünk. Nem vizsgálta meg senki, miféle kezekre, miféle befolyás alá jutottunk, miféle elemek fejlődtek ki közülünk. Ki bajlódott volna a mérsékeltebb elemek dédelgetésével, ezek támogatásával, újabbak megnyerésével? Örvendettek, hogy nem látnak oláhot. Csak akkor vettek észre, a mikor néha-néha kiáradtunk és kárt okoztunk. Még egyszer kísérletet tettünk a magyarok ellen Béccsel egyesülni, de mert ez nem sikerült, más szövetségesek után néztünk; dolgoztunk a saját felfogásunk, hajlamaink, érzéseink, vágyaink és áspirációink szerint.

Ezen törekvésünk, munkánk közepette szidni mindenki szidott, kormány, törvényhozás, korona, sajtó, — aztán ismét napirendre tértek és mi is

tovább folytattuk utunkat. Még az ujját sem emelte senki, hogy más irányba terelődjünk. A kormánynak nem volt soha nemzetiségi politikája. Nem a mi hibánk, hogy abban az államban, a melyben annyi a nemzetiség mint a magyar, nem volt nemzetiségi politika! A kormány véka alá akarta rejteni a nemzetiségeket, csak hogy nem volt hozzá elég nagy vékája; most hiában ül a véka tetején, mert vékástól felemelik. Különösen minket ignorált, pedig mi fészkelődtünk a legjobban; különösen minket kicsinyeit, talán múltunknál fogva, pedig mi voltunk a legerősebbek; minket deklarált a legártatlanabbaknak, pedig mi voltunk a legveszedelmesebbek, mert külön tagot követeltünk a magyar jószágtestből.

És miután a közélet a törvényhozás által megjelölt alapról leszorított, a kormány lenézett — mint mondám — dolgoztunk a saját hajlaimaink szerint: körülnéztünk. Ig}' lett a mi jó barátunk mindenki, a ki a magyarnak ellensége volt, így szerettünk meg mi mindenkit, a ki a magyar alkotmányt gyűlölte; így hullottunk öléb s a román állam anarchistáinak, sőt így teremtettük meg a román állam hangulatát a magyar állam ellen. Helytelenül cselekedtünk, de indokolni tudjuk.

Minket senki sem tanított meg szeretni a magyar alkotmányt, bennünk pedig nem volt meg a hajlam mi magunktól önként megszeretni azt. A magyar kormány, a társadalom, a hatóságok ridegen nyújtották felénk a magyar alkotmány szabadalmait, azokat, ha rólunk volt szó, néhol

felhányták, néhol megcsönkítetták — melegséget, tiszta szeretetet nem tapasztaltunk egyszer sem.

Idáig jutottunk! Mivé tettek, hová sodortak a körülmények? Mit csinált belőlünk a lenézés, a szeretetlenség, a rossz bánásmód, a mi hibánk, rossz hajlamunk és teljes hiánya a nemzetiségi politikának?

Tudattá emelte bennünk a gondolatot, hogy a magyar a legnagyobb ellenségünk: a múltban erőszakoskodó urunk, a jelenben eltiprónk és a jövőben akadályunk aspirációink útjában. Ez a tudat mozgatott a múltban, ez mozgat a jelenben és a jövőben ez fogja kormányozni lépteinket.

Milyenek vagyunk mi ma? Hazafias, alkotmányos szempontból az eredmény valóban elszomorító. Engem senki sem vádolhat mulasztással. De mit tehet egy ezrek ellen? A milliók agyát uralló rögeszmét egy ember nem fogja megsemmisíteni, de azért milliók ellenvéleményével szemben is igazsága lehet. Ki bajlódott az ón küzdelmemmel és ki támogatott abban a harcban, a melyben ezer közül kilencszáz kilenczven kilencz elkedvetlenedik, félrevonul, elesik? Senki sem gondolt arra: megállj, hisz ez az ember a legsötétebb Afrikában missziót teljesít, adjuk meg neki mindazokat az eszközöket, a melyek a harc sikerét biztosíthatják, hadd lássa az ellenfél, hogy háta megett egy ország közvéleménye áll. Összedugott kézzel nézték az oláhok ezen marakodását, fontosságot a harcnak nem tulajdonítottak. Pedig a harc kemény és kétségbeejtő volt; a román állam egész sajtója, apraja, nagyja össze-

szorított ököllel tört nekem; enyéim itthon az utolsó zugban ellenem fegyverkeztek, nem azért, hogy elveim, gondolkozásom és harczom jelentéktelen lett volna, mert akkor agyon öltek volna a hallgatással, hanem mert érezték, hogy ennek az embernek magyar állampolgári szempontból igazsága van s ez az igazság, ha lábra kap, az emelkedő épületet romba döntheti. Ha lelkem mélyéből nem lettem volna meggyőződve elveim, eljárásom igazságáról, ha ezt a meggyőződést alárendeltem volna annak a közönynek, a mellyel találkoztam azoknál, a kiktől bátorságot és erőt kellett volna kölcsönöznöm; ha a kormányzati hibáknak, tévedéseknek, társadalmi súrlódásoknak, kicsinylésnek, gúnynak és lenézésnek alárendeltem volna hazaszeretetemet, nem lett volna erőm szembeszállani a népem által vallott politikával, elszenvetni enyéim gúnyját, veszedelmes fenyegetéseit, meghúzhattam volna magamat én is, mint sok más, valamely szegletbe és élhettem volna harcz nélkül, az abrudfalvr román bíró módjára, a körülményekhez képest bocskort, vagy sarkantus csizmát viselvén, hogy érdekeket ne sértsek.

Hová jutottunk mi ma?

Vegyünk elő papírt és czeruzát és csináljuk meg a számadást. A román népet osszuk fel mindenekelőtt két részre, kaputosra és harisnyásra, illetőleg intelligenciára és köznépre. Általános a tudat, hogy a köznép jó. Ezer közemberből kilencszázkilenczven jámbor, türelmes, békeszerető, vezethető; ragaszkodik a földgörmön-

gyéhez, ösztönénél fogva öntudatlanul hű, alkotmányosságról fogalommal nem bír. Az ezerből okoskodik nyolcz, kettő, a ho szokás mondani, főkolompos, Vözető, a ki már az intelligens elemekkel érintkezik, azoktól megbízásokat kap, egyszóval öntudatának és a dolgok ismerete nélkül ágitátor. A köznép, mint anyag, láthatólag jó; erkölcsei, hajlamai, a múlt hagyományainál fogva ugyan nem épen kifogástalanok, de azért kapacitálható, a jóra erős fogékonysággal bír; rendelkezhetik vele jó, vagy rossz irányban mind az, a ki szívéhez férközni tud. Vegyülni nem vegyül, hitéhez, hagyományaihoz hű; de illeszkedni tud, alázatos, a törvényt tiszteletben tartja, könnyen kormányozható, kevés jóindulattal egészen megnyerhető; kerüli a bajt, a magyarral és más nemzetiséggel jó egyetértésben él, összetűzni idegenekkel nem szeret.

Az intelligenciával egészen megfordítva áll a dolog. Minden százból öt nyílt ágitátor; ötven vakon elhisz mindent; nem gondolkodik, románul kinyomtatva, a legnagyobb botorságokat is készpénzül fogadja, bizalmatlan és sanyarú állapotja miatt elégedetlen; panaszol; minden hazafiatlan mozgalmat, törekvést támogat;, tapsol, üdvözlő és részvét táviratokat küldözget az ágitátoroknak; harm in ez, állásánál, függő körülményeinél fogva hallgat, de félszemmel az ágitátorokra kacsint; tiz a nélkül, hogy valamely oka volna rá, ágitál sportból, nálunk az a chic, hogy «jó» románnak látszassák; kettő családi összeköttetés, vagy más körülménynél fogva be-

olvad; kettő bizonyos kedvezmények elnyerése reményében adja az alkotmányost, hogy aztán a legelső alkalommal az ágítátorokkal egyesüljön, csak egy merészel nyíltan beszélni a magyar alkotmányosságról; írni pedig minden kétezer intelligens emberből csak egy merészel az ágítátorok által követett irány és politika ellen. Így száz intelligens román emberből átlagosan, mondjuk, Öt ember fogadja el nyíltan a tényleges állapotokat és kilenczvenöt azok ellen van. Az intelligens ember nem illeszkedik, merész, büszke és kihívó, a bajt nem kerüli, de keresi és csinálja; a törvényt kijátsza, érintkezéseiben kíméletlen, nem kápáczitálható, türelmetlen, a kenyeret elfogadja, de le nem kény erezhető.

A tényállás tehát az, hogy alkotmányos szempontból a köznép egészen jó, az intelligencia pedig egészen kártékony és rász. Mivel azonban a román köznép saját autonómikus intézményeinél fogva intelligenciájának áll befolyása alatt, de különben is, gyakori csalódásai daczára saját vérű urai iránt bizalommal viselkedik, bátran állíthatjuk, hogy a román köznép intelligenciájával együttérez s hogy attól sem ma, sem a jövőben el nem választható.

Mi tehát egyek vagyunk; jóban és roszban együttérezünk. Olyanok vagyunk, mint a juhnyáj, a melyből egy-egy állat ha el is téved, ha ki is válik, társainak első hívó hangjára nyomban ott terem, velük egyesül. Közülünk, e juhnyájból, elég egynek elől menni, mindnyájan utánna ira-

módunk, s ha a kolompos a vízbe ugrik, mindnyájan utánna indulunk.

Mi szolidárisok vagyunk. A nép annak a politikának lesz a követője mindig, a melyet intelligenciája megteremtett. A nép külön politikát nem űz, nem csinál. Bár azzal hitegetjük magunkat, hogy közöttünk «mérésékelt» elemek is volnának, és tényleg vannak olyanok is közöttünk, a kik magukat mérsékelteknek mondogatják, mi ezen urak mérsékeltségével, bátorságával, nyílt fellépésével sehol sem találkozunk.

A mérsékeltek feladatukat akként oldják meg, hogy halomra dőlnek, talapot készítenek önmagukból, hogy a nem mérsékeltek jobban ágaszkodhassanak, kilátszóbbak, magasabbak legyenek.

Nincs mi közöttünk semmi különbség. Az idegen szemlélő tapasztalni fog ugyan czivódást, súrlódást, mindez azonban csak személyes ügy, a mely nem azt jelenti, hogy az egyik rész közülünk az alkotmányt védi s a békés együttlétnek volna apostola, hanem azt, hogy az egyik erősebben akar támadni, mint a másik, mindent, a mi magyar. Sőt a magyar még azt is tapasztalhat a, hogy mi külön-külön, négyszem között, szeretetreméltók is vagyunk; hogy a magyar-román barátság szükségességét nem egyszer hangoztatjuk és siránkozunk a tapasztalt torzsalkodások felett. Dr. R-ác, például, a komité elnöke, vagy dr. Lukács, Mocsonyi, vagy Coroian Gyula, egyenként négyszem között a magyarral szemben állván, képesek lesznek forró könnyeket hullatni a viszály miatt, mely a két nép között dühöng és

beszélni fognak édesen, mint a méz, a magyar-román közös érdekekről, a pánszlávizmus veszélyeiről, a magyar nemzet képességeiről, liberalismusáról, — de sőt el fogják ismerni túlzóink politikai szédelgéseit is, politikájuknak hazafiatlan voltát; mellüket fogják verni, hogy ők jó magyar hazafiak, — de mondom, négyszem között. Nyíltan azonban mindnyájan egyet kiáltunk: Inkább oroszok, mint magyarok! És egyhangúlag vandal, cigány, zsarnoknak kiáltjuk ki a magyart. Alkotmányát elpusztítandónak. — Senki sem tiltakozhatik nyilvánosan ezen ítéletünk ellen, még az sem, a ki püspök, vagy a ki a magyar állam kenyerét emészti!

Ma már mindnyájan egy hajóban úszunk. Úgy gondoljuk, együtt fogunk kikötni az óhajtott révpartra, vagy a zivatarok korbácsolása alatt együtt fogunk elpusztulni. Az első ágyulövés határainkon együtt fog minket találni e hajóban, hacsak az ahhoz értők nem gondoskodnak arról, hogy ellenkező irányban vitorlázzunk. Mi a múlt bosszújával a jövőben élünk.

Mi a mi célunk? Sajnos, hogy a miről régebben még nem is suttogtak az emberek, ma arról nyíltan beszélhetünk. Bejártam az országban a románok által lakott helyeket és e tekintetben különbségekre nem akadtam. A különbség csak az, hogy az egyik országrészben hangosan beszélnek ideáljainkról, más helyen csak suttognak, de mindenütt gondolkodnak és valják a dolgok fejlődését.

A szomszéd román állam álmodozói a ro-

mán királyság határainak kitolásáról álmadoznak — a Tiszáig. A román királyságban Erdély elfoglalására vonatkozólag a Tiszáig plánumokat csinálnak. Ez elvitázhatatlan tény, a mit egyszerű tagadással megdönteni nem lehet.

Romániából e tervre pénzzel és röpiratokkal készítik elő a világot. Á költők erről dalolnak, a tanítók erről tanítanak, a papok erről prédikálnak, a sajtó erről ir és a tudós erről elmélkedik. A gyermeknek a bölcsőben erről mesélnek; az ifjú ezért fut, fárad s a hajadonok erről ábrándoznak. «Számadás a magyarokkal!» «Testvéreink felszabadítása.» «Egyesülés testvéreinkel.» Urechea V. A. egyetemi tanár az ifjúságot nyíltan felhívja az ideál megtestesítésére. Oly ideál ez, a melyért milliók lelkesednek, milliók szíve egyesül egy dobbanásban. Nincs áldozat elég nagy és munka elég fáradságos, a melyre ne számíthasson az, a ki ez ideál megtestesülési munkáját megindítja. A magyar nembánomság, kicsinylés, a hatalom tudata és az arra való törekvés, hogy minket elszigeteljen, ezen ideál lábai elé kergetett. Mi felfogtuk a román állam rendbontó elemeinek törekvését, szívesen hívtak és mi hozzájuk csatlakoztunk. Utat vettünk magunknak Románia felé, százanként tolultunk kifelé, meritni a tiszta forrásból lelkesedést az ideál iránt! Utunk szabad volt, még örvendettek, hogy kifelé tolultunk. Ki bajlódott volna ezen összeköttetéseinkkel? Csakhogy mi vissza is jöttünk és létesítettünk a román állam és Erdély között egy szoros kapcsot, a mely keményebb a vasnál

s a melyet ma a magyar hatalom nem tud megsemmisíteni.

Minket megtanított a történelem arra, hogy kicsiny okok eredményezik a világtörténet nagy eseményeit; hogy az a mi ma lehetetlennek látszik, kitartó, vasakarattal fogva holnap lehetőségessé lesz s holnapután megvalósul.

A magyart is megtaníthatta volna a történelem arra, hogy semmit sem szabad kicsinyelni, lenézni; hogy a tűznek akkor kell sietni az eloltására, a mikor még kicsiny, s erőre nem kapott. Nincs az államban olyan jelentéktelen elem, vagy erő, a mi ne árthatna, vagy a mi ne használhatna az állami szervezetben.

Mi veszteni mit sem veszthetünk; egy szerencsétlen háború esetén (óvja meg ettől isten hazánkat!) mindent nyerhetünk, — ideálunk megtestesülését! Mi az egy összeülendő európai kongressusnak, ha nagy háború után egy darabka földet ide vagy oda dob? Európa bölcsei azt fogják mondani: Adjuk oda Erdélyt a Tiszáig a román államnak, hogy biztosítsuk az európai békét! Nem sokat fognak azzal bajlódni, hogy egy nemzet testéből kivágnak egy darab eleven húst, mely örökre fájni fog; a diplomaták nem érzékenyek, a nemzetek fájdalmai nem igen érintik. Mert hisz az erdélyi románság ügye már is európai kérdéssé lett felfújva.

A diplomaták majdan előveszik a Liga által eddig elterjesztett röpiratokat és azokból ki fogják mutatni a román állam jogát a magyar részekhez s a magyar nemzet államalkotási és kor-

mányzási képtelenségét. Ha pedig legyőz etünk, — semmit sem fogunk veszteni. Európa minket, a legyőzötteket, meg fog védelmezni a magyarok dühe ellen. Ez a mi hitünk, ez a mi álláspontunk.

Vagy azt hiszik-e, hogy I. Károly király és tanácsosai a román nemzetet a hármasszövetség számára biztosítani fogják? Miért van a mi szomszédunkban az orosz, miért van nekünk ideájunk és miért van a világon muszka politika és csel-szövény? A koronájával játszik az a román államfő, a ki a román nemzetet nem vezeti ideálja felé.

Ezt hirdeti a román államban mindenki. «Semlegesek leszünk minden irányban. De ha a magyart fegyverben fogjuk látni, a mi ágyúink mindenesetre a magyaroknak lesznek szegezve, esküdt ellenségeinknek. Nem lehetünk ellensége franczia nővérünknek, sem orosz barátunknak, a kivel közösen döntöttük meg keleten a félholdat.» (Funct. 1893. 566. sz.)

Ezzel az ideállal a magyarnak előbb-utóbb számolnia kell. A harczban lehet összetör, lehet hogy nem. Ha összetör, magának árt, a világ előtt valódi elnyomottak leszünk, az elnyomatás a sziveket az elnyomók ellen fordítja; — ha elbukik, mi mindent megnyertünk.

Mi a mi célunk. teendők? Támogatni a román államot az ideál megtestesítési munkájában. A munka fel van osztva, Ők künt, mi bennt. Rágni a magyar alkotmányosság fájának kérge alatt, mint a féreg; megtámadni az ép fát. Mi bizton rághatunk, mert a fakéreg megóv

minden bajtól. Majd egyszer megőrölvén, leledöntjük tövestől. Munkánk sikerülni fog, mert sokan vagyunk, sokan pusztítunk abban a fában. Amint a magyarok kimutatták, két és fél millió, de mi azt hisszük, hogy három és fél millió. E számban van a mi erőnk, a mi jogunk!

És nekünk három és fél milliónyi népnek, célunk, teendők minden eszközt felhasználni, a melylyel a magyar alkotmányt megsemmisíthetjük, a mivel neki árthatunk. Minél több szabadságunk lesz, annál gyorsabb tempóban fogunk dolgozni; minél több jogunk lesz, annál veszedelmesebb lesz a magyarra nézve, mert nekünk a jog és a szabadság tőle csak azért kell, hogy azt ellene fordíthassuk. Gyengíteni a magyart, ártani neki mindenáron, ez a mi feladatunk a magyar állam területén.

Haza és nemzetiség szerintünk két fogalom, két kötelesség. A haza magyar, a nemzetiség román. A körülmények a haza fogalmát ellenkezésbe hozták a nemzetiség fogalmával. Mindnyájan a nemzetiség köré csoportosultunk s a haza iránti kötelességét elcsaptuk magunktól. A hazát lehet megcsalni, a nemzetiséget nem; a hazához lehetünk hűtelenek, a nemzetiséghez nem. De mert válásról és szakadásról van szó, mi a hazából részt követelünk magunknak; tagosítást, hogy egyik birtokrészünket, a másikhoz csatolhassuk. Látható tehát, hogy a mi hazafiságunk merőben elüt a magyar hazafiságból. A mi hazafiságunk magyar szempontból hazaárulás és a magyar hazafiság, a mi szempontunkból

nemzetárulás. A mi a hazának használ, az nekünk árt; a mi a magyart erősíti, az minket gyengít; a mi előtte szent, az előttünk gúny. Azért jaj annak, a ki közülünk magyar szempontból hazafiasnak állítja magát! A «patriotic» szó jelentése nálunk megvetés, gyalázatos. Mi hetediziglen megbüntetjük sorainkban a «magyar hazafiakat» és a magyar államhatalom nem tudja őket bosszúnkkal szemben megvédelmezni. Szembe szállunk az államhatalommal és ebben a harcban fegyvereink erősebbek a magyar államhatalom által használt fegyvereknél.

A magyar államhatalom a harcban liberális, humánus és becsületes. Mi zsarnokok és embertelenek vagyunk; ha lehet összetörjük, ha lehet megfélemlítjük azt, a ki utunkba áll. Becsületesség dolgában nem vagyunk kényesek; megadjuk becsületszónkat, de előle megszökünk; vagy állítunk stromanokat, napszám mellett, hogy kiszenvedjenek érettünk.

Nincs közöttünk sem jellem, sem következetesség, sem nagy; sem kicsiny. Azért állhat bárki is a mi soraink élén. Hogy ott ma egy kopott és hitelvesztett Rác, vagy becsületszavát megszegő Brote, a püspökét gyalázó hűtlen pap, Lukács, vagy az utczáról felszedett napszamos, Baltas András ágaskodik, annyi, mintha féltetnek volnának az élen, nekünk csak stromanok kellene, hátuk mögött ott vagyunk mi. Mindnyájan egyformák vagyunk. Tekintélylyel ki-ki csak a mi kegyelmünkből rendelkezik. Mindenkinek csak annyi tekintélye van, a mennyivel mi

megtiszteljük; s ha utunkban áll, lehúzzuk szé-
kéről a püspököt is és a föld sarában hurczoljuk.
Jelvényünk a bocskor, az a lenézett, utált bocskor,
mely ma különféle alakban ott díszleg a
szalonok asztalán örök figyelmeztetésül: Bocskorból
emelkedtél, becsüld meg azt és érezzél a
bocskorossal! Tekintély előttünk csak az, a ki a
magyar állam ellen dolgozik, és abban a perc-
ben semmi, adta volna ide lelkét, testét, egész
vagyonát, a melyben félreáll. Azért, a mi ne-
vünkben senki sem alkudozhatok, senki sem ígér-
het, titokban nem paktálhat senkivel, mert a ki
effélére vállalkozik, az ránk nézve örökre elveszett,
elveszti hatalmát azonnal, mint az a sas, a melynek
szárnyait és körmeit levágták. De hiában is pak-
tálna nevünkben bárki is. Nincs közöttünk em-
ber, a ki garanciát tudna nyújtani jövő maga-
tartásunkra nézve. Ha alkut kötnénk, megszeg-
nék, mert szerintünk a magyar alkotmány^T kere-
tébe, a román nép existenciája. boldogságabe nem
illeszthető. Szédelő felfogás, de ez a szédelés át-
ment három és fél millió ember tudatába, — félisten
lesz közöttünk az, a ki ezt a tudatot kiöli belőlünk.

Berendezkedtünk úgy, hogy a magyar ál-
lamhatalomnak, kultúrának semmi befolyása ne
legyen reánk. Egész berendezkedésünk arra való,
hogy minden magyar befolyást kiszorítsunk. Sze-
gényesen, de jól élünk. Urai vagyunk mi ma-
gunknak. Teremtettünk nyelvet, a melyből ki-
különböztünk minden magyar szót. Nem ke-
gyelmeztünk meg még a «Megváltódnak sem.
Megteremtettük a román történelmet és mind-

nyáján megesküszünk arra, hogy az úgy igaz, a hogy mi képzeljük, írjuk és tanítjuk. Nálunk a tudományban nincs véleménykülönbség, csak közhit. Megteremtettünk magunknak egy hitet, ezt a hitet nem szabad megdönteni a tudományos bu várlatnak Jaj annak, a ki annyira tudós, hogy már nem hisz, mert mintha nem hinné az Isten léteit. Tudósaink egész hivatása abból áll, e hitben megerősíteni mindenkit és ostorozni azokat, a kik kételyt akarnak támasztani. E hit szerint a föld a miénk, a Tráján utódaié. Egész irodalmunkat szigorúan elkerteltük a magyarétól; nagyon örködünk, nehogy abba csak szó is tétessék a magyar fénylő csillagokról; — nekünk ne világítson senki, ha magyar. Ránk nézve nincsenek magasabb általános értékű emberi igazságok. Mi mindezeket a Baltes, meg Rusz Siriánul János (két-három elemi iskolát végzett egyének) szemüvegén át tartozunk nézni. Elöttünk csak az az igazság, a mit ezek vallanak. A magyar képviselőház remek szónoklatai meg nem győznek, azok ránk nézve üres ostobaságok; a magyar költők remekei fűzfapoétái termékek, az egész magyar kultúra minket nem érint. Szenteket teremtettünk, hősöket. A mi szenteink és hőseink Hóra és Kloska, a magyarok hóhérai. Ott díszleg képük házaink falán a Lukács és dr. Rác képei mellett, a kik a magyar alkotmány esküdt ellenségeiként dolgoznak. Van nemzeti komiténk, mely politikánknak irányt ad; az ország külön választó kerületeinkkel van behálózva. Van népnevelési társaságunk, mely kulturális mozgal-

mainkat kíséri figyelemmel. Van sajtónk, mely tisztán nekünk szolgál: egyházunk, mely tisztán a miénk; vannak pénzügyeink, amelyek csak a mi befolyásunk alatt állanak: iskoláink a mi eszméink talaját művelik. Tőlünk függ pap, tanító, ügyvéd, püspök és mindenki más; senki sem független velünk szemben. Ha egy-egy kiválik. ptt marad a testvére, a nővére, apja. anyja és mi mindezeket megfojtjuk az áruló hibáiért. Egyházi és világi alapítványainkat csak az élvezheti, a ki egészen a miénk. Miénk a társadalom, a sajtó, az egyház, a pénz és a told; ifjúságunknak eszét és karát mi mozgatjuk, sem erre, sem azokra nincs a magyarnak semmi hatalma, befolyása.

Aztán a gyengébbek kedvéért alkottunk magunknak nemzeti programot is. Mert hiszen Európa előtt írott programmal kellett álláspon-tunkat igazolni. Szegény program! Abba csak ki nem írhattuk, hogy nekünk Erdély kell a Tiszáig, mert ez forradalmi tény volna, Európa pedig a forradalmakat a programokban nem szereti; a forradalmak eredményeit azonban szívesen szánkezióálja. De különben is ez a program nem a miénk; ezt a pontot a román állam elemei, a Liga, vették fel titkos programjukba; a mi feladatunk csak a támogatás, oly magatartással és intézkedésekkel, a melyekkel mi a magyar alkotmányosságot megdönthetjük. így beigattunk azonban abba a programmba egyebet, erősen vigyázzván, nehogy olyan valami lehessen benne, a mit esetleg a magyar meg is adhatna.

Legfőbb követelésünk a magyar állam kettészakítása Erdély autonomikus berendezésével. Oly követelés, a mely közelebb visz az ideálhoz, a magyarokat pedig gyengíti. Beszéltünk még foederatív magyar államról is. Ám de ki lelkesül ezen program-pontokért? Kinek kell Erdély autonómiája, a foederatív magyar állam? Nekünk kellene ugyan ideiglenesen, a míg megbontanék a magyar alkotmányt, azután abban rágódnunk tovább, a míg átrágnék magunkat a Kárpátokon át a román államba. Az egész program egy íkczió, csak arra való, hogy a Romániával való érintkezéseinket fedezzük és takargassuk forradalmi tendenciáinkat.

A mi számításunk egyszerű és biztos. Számításunk szerint, mert mi a magyar statisztikára nem adunk semmit, van összesen hat millió magyar és tíz millió nemzetiség. Mi keresztül viszszük a tíz millió nemzetiségnek az egyesülését a hat millió magyar ellen. Tíz millió mindenestre több hat milliónál, az államnak pedig a többség óhajtása szerint kell alakulnia. Történeti múlt, alaptörvények, jogfolytonosság, a mi fogalmaink szerint hulladék, a mit összesepernek a házban és a szemétdombra visznek. Mi közük volna ezen nemzetiségeknek Erdély autonómiájához, programunk sarkalatos pontjához? Tehát most már foederatív államról beszélünk. Nekünk mind egy, mi nem sokat adunk a logikai sorrendre, következetességre, már megállapított program-pontjainkra; úgy dolgozunk, a hogy nekünk jól esik.

Ezt a nemzetiségi egyesülést a magyar mil-

lennáris ünnepélylyel kötjük össze. Ezer év után mi is demonstrálni kívánjuk, hogy ez az állam nem magyar nemzeti, hanem nemzetiségi állam.

Írányt akarunk adni a második ezer évre.

És ha egyszer egyesültünk, — akkor ám csak jelentkezzék az ellenség határainkon, jaj lesz akkor a magyarnak! A horvát ellenzék már félénk nyújtja a kezét, a szerbekkel tisztában vagyunk, a tótokkal együttérezünk. Tavasszal, vagy addig is, megbeszéljük a további teendőket s a megállapodáshoz képest fogunk cselekedni

Íme, így gondolkozunk mi; ilyen a mi szervezetünk. Es a mi legfőbb, a harczra a pénz bőven áll rendelkezésünkre; hátunk mögött a román állam lelkes közvéleménye; ifjú hadsereg, koronás román fő, nemzeti cél, a mik összesen lelkesíteni tudnak és hinni, reményleni engednek. A mikor mi isszuk azt a drága vizet és szívjuk azt az éltető levegőt, és esszük azt a puha kenyeret a hazai földről, ugyanakkor a hazai föld elárulásáról gondolkozunk.

Idáig jutottunk; a morál törvényei előttünk semmi; az igazság nyűg, a melyet ledobtunk a nyakunkról; a haza fogalma, ostobaság; az alkotmány ma van, holnap nincs, azért értéktelen. Csak egy igaz, szép és jó van és ez a mi ideálunk.

Míg a magyar, mint a méh gyűjti a mézet virágról virágra szállva, hogy boldogítsa a hazát, mi mint a pók a kas egyik szegletében, szintén nagy szorgalommal, fonjuk a finom hálót, hogy

megfoghassuk a méhet; minden virágból a mérget szívjuk, hogy megölhessük áldozatunkat.

Ha elismert dolog, hogy a köznép jó, kormányozható, a hazához hű s polgári kötelességeinek pontosan megfelel, nagy része lehet a magyarságnak abban, hogy mi vágyainkban, áspirációinkban, hazafias kötelességeink moráljában idáig süllyedtünk. Ezt a részt, a magyarnak saját osztályrésze, ezennel kiszolgáltatom.

II. A magyarok.

Csak az erdélyi részekről akarok szólni. Elismerem, hogy a királyhágóntúli részek magyarsága egészen elüt az erdélyitől; a nemzetiiségekkel való érintkezéseiben tappintatosabb, türelmesebb, szeretetreméltóbb. Meg is van az eredménye, mert ott a románság is türelmesebb, jliaj-lékonyabb és érintkezéseiben gyöngédebb a magyarsággal szemben. A magyar alkotmányosság iránt pedig több érzékkel bír.

Ez a szó «oláh», az erdélyi magyar előtt azt jelenti: szolga, jobbág)⁷, hitvány, neveletlen, a parasztságnak netovábbja, olyan valami, a mit komolyan számba venni, vagy a kinek fájdalma iránt érdeklődni, merőben felesleges. «Paraszt, mint egy oláh», «neveletlen, mint egy oláh», «úgy jár, mint egy oláh» kifejezések azt jelentik, hogy Erdélyben minden durvaságnak a mintaképét az oláhban keresték és vélték feltalálni, A «vaczkor», «medvebocs», «mócz», «hóra», «akasztófa virág», «szőrös nyelvű»-féle jelzők közönséges szólások, még jelenben is. A Tripar-

titum kifejezése «az oláh nem nézvén nemének alacsony voltát» be volt vésve a porondban játszó utolsó magyar gyermek szívébe; az «oláh móré dohány kóré»-féle inzultusokat el kellett tűrni az elmenő oláhnak az utca gyermeksergétől.

A magyar gyermek anyjának emlőjéből szívta a megvetést a «nemtelen» oláh iránt, a ki alacsony származása miatt másra, mint a szolgálai munkákra alkalmazható nem volt. Ha az utszélen valamely hullára akadtak és oláhé volt: «csak egy oláh!» megjegyzéssel, megnyugodva haladtak tovább az emberek, mintha az oláhnak az lett volna a rendeltetése, hogy az utszélen pusztuljon el. Oláhnak lenni annyi volt, mint nemtelennek, jobbágy-nak lenni; az osztályról a megvetés átment a fajra, mintha maga a faj lett volna nemtelen és tisztán jobbágyi szolgálmányokra predesztinálva. A megvetés első sorban a nemtelen szolga népnek szólt, a mely jobbára jobbágy volt, a mi nemesi szempontból az emberben helyrehozhatlan és semmi által ki nem pótolható fogyatkozás vala. Nemcsak a magyar, hanem a szász, de sőt maga a román nemes is ezen a szemüvegen át nézte az oláht.

Az «oláh» szót gúnyszónak tekintettük; belerágódott szívünkbe a tudat, hogy ez a szó gyalázó, megvető jelentésű, a melylyel műveit társaságban élni nem szokás. Követeltük, hogy magyarul «románok»-nak nevezzenek s az «oláh» gúnyszónak a használatától tartózkodjanak. Szégyeltük magunkat, ha oláhnak hívtak.

Bolondul cselekedtük, mert ha jelvényünknek megtartottak a bocskort és ma ezt a világnak különféle alakon büszkén mutogattuk szalonainkban. megtarthatunk volna további büszkeségül az «oláh» elnevezést is. Ha ez a szó annyi századokon át velünk szenvedett, alkalmat kellett volna adnunk, szegénynek, hegy századokon át velünk örvendezék is. Ezt a szót kellett volna megdicsérni, nem a «romá»-t, mely sem nem «román» a mint mi saját nyelvünkön magunkat szoktuk nevezni, sem nem «római» a mint hogy mi magunkat rómaiaknak nem is nevezhetjük.

És ezt a népet, a korból és a rendszerből merített alapoknál fogva megvetett népet a magyar nemzet lelkesedése hatása alatt az Európát végig átható szabad eszméknek 1848-ban felszabadította és a «román» név alatt testvérének fogadta. Mi ezt a szeretettel, és annyi lelkesedéssel felénk nyújtott jobbot visszautasítottuk. A két nép hosszú történetében tálán ez volt a legalkalmasabb pillanat arra, hogy egymással örök őszinte frigyét kössenek hogy gondosan körül nézván, a feledés vastag fátylát borítván a múltakra, megfontolván a megfontolandókat, kezükbe, vállvetve küzdjenek az ország függetlenségének harczában egy szabad, önálló, alkotmányos állam megteremtéséért. Ha így egyesülve győztünk volna, minő más állapotaink volnának ma?! De ha együtt buktunk volna el, legalább nem lett volna oly keserves és hosszú mindkét népre nézve bekövetkezett szenvedés, sőt kétségtelen, hamarabb bekövetkezett volna az újjászületés alkot-

mányunk helyreállítása, talán teljes függetlensége is, valaminthogy az abszolút uralom sem rombolt volna annyira erkölcsünkben és intézményeinkben, mint a hogy tette. Elismerem, hogy ezt a helyrehozhatatlan hibát mi követtük el, s ezzel mi vetettük meg alapjait a mai szeretetlen állapotoknak, súrlódásoknak.

1848-ban az a magyar zászló, a melyen e három szó tündökölt: «szabadság, egyenlőség, testvériség!» elbukott és elbukott, mert a nemzetiségek nem sorakoztak alája; a «testvérek» egyesültek azok ellen, a kik a «szabadságot» és a «j ogegyenlőséget» védelmezték. Nincs ebben az ügyben a magyarnak semmi hibája és a hosszú szenvedés ideje alatt a nemzetiségekkel szénben tanúsított megvető magatartásában sincs. A magyarnak ezen idő alatt nem volt oka szeretni azokat, a kik dúskáltak vagyonában és hagyományainak szétrombolásában egymást túllícizálták. Nem volt oka az általa hirdetett szent «testvériség» nevében szeretettel szorítani a kebléhez azokat, a kik övéit a bitófához segítették 1849 után más oka is volt a magyarnak a «testvériség» zászlójának bevonására. Az abszolutistikus kormány az ország intézményeinek megtépászására ezrével telepítette be az idegen hivatalnokokat; senki sem védte az ország ősi jogait, csak a magyar. A magyar összetartott ebben és meggyűlölt minden idegent, minden más fajt, mert minden más faj az ország ellen dolgozott. A testvériséget felváltotta a gyűlölet és a megvetés.

A magyar ezzel a megvetéssel a nemzetiségek iránt érkezett 1867-hez, a melylyel hazánk történetében egy új kor kezdődik. Az építészek hivatva lettek volna a második ezer évre az országnak szilárd fundamentumokat építeni; célzt és irányt jelölni, hogy mindnyájan egy szívvvel és egy lélekkel dolgozzunk az állam felvirágoztatásán. Az újkor kezdetével kezdődnek azonban a hibák és a mulasztások is, melyeknek hosszú lánczolata lenyúlik a mai kormányig. A mai kormány, dicséretére legyen mondva, felismerte a bajt s bár eddig mit sem tett annak orvoslására, érdeme még is van, mert volt érzéke és éreje hozzá a baj léteit az ország színe előtt nyíltan konstatálni is.

Elismerem, hogy a magyar nemzet egykönnyen el nem felejthette 1848/49-ki dúlásainkat s az abszolút kormányzat alatt tanúsított hazafiatlan viselkedésünket. 1867-ben, mikor a nemzet saját sorsának ismét ura lett, a magyar nemzetnek éppen ezen dúlásokból és a nemzetiségeknek ezen ellenséges és hazafiatlan magatartásából tanulnia kellett volna, mert a ki nem tanul és okul a múlt idők eseményein, arra nézve hiába telt el az idő, a jövő pedig rá nézve a meglepetések tárházává lesz. 1867-ben a nemzetnek nem volt semmiféle uralkodó eszméje, zászlója minden felirat nélkül lobogott. A jövőre való tekintetből pedig igen alkalmas lett volna e felirat: «Fátyolt a múltakra!» Hiszen beszéltek is valamit erről a fátyolról; a nemzet azonban nem tudott és nem akart felejteni; a múltakról gyak-

ran lerángatták a fátyolt, kíméletlenül felszaggatták a hegyedő sebeket, nehogy azok valaha begyógyuljanak. Egyetlen faktor hódolt hívségesen a jelszónak, a napnak teljes fényével ragyogott előttünk példánykép gyanánt, Ő Felsége, a király.

A nemzetnek saját jól felfogott érdekében vastag fátyolt kellett volna borítani a múltakra; egy az élet, egy új kor küszöbén velünk szemben az igaz szeretet, őszinteség és bizalom politikáját honosítani meg, annak érvényt szerezni mindenütt és mindenki-vel szemben. Mert hiszen új életről volt szó, feltámadásról, mi pedig régi bűneinkkel, gyűlölködésünk maradványaival, ellenszenvünk és bosszúállásunk érzetével támadtunk fel; tisztító-tűzön mentünk át és még sem tisztultunk meg, elrettentő példák állottak előttünk és mi azokon még sem okoltunk. És különösen a magyarnak kellett volna okosnak, óvatosnak és tapintatosnak lenni, mert a helyzet ura ő lett; jól tudhatta, hogy minden balfogás, hiba, bűn az ő számlájára íródik fel, ő lesz a felelős ez államban mindenről, még arról is, a miben semmi része sem lesz. A magyarnak így kellett volna okoskodnia: «Megállj, hisz ez a nép az enyém; karát és eszét magamévá teszem, felhasználom államalkotási munkában tényezőként. Megállj, hisz ez a nép az én földemen lakik, ha elvadul, az én földemen fog kárt okozni; ez a nép egy meder nélküli folyó, mely ha kiárad, az én földemet sodorja el; megkezdem tehát a szabályozási munkálatot, partjaira fákat ültetek, rajta

malmokat építék, hadd öröljön nekem! Ez a nép égő parázs, nem engedem, hogy idegen szelek lángolásba hozzák, e láng az én házamat emészti fel; gondozom, hogy mérsékelten égjen, hogy az én főztemet készítse meg, az én fazakamat melegítse meg.»

A magyar azonban nem tanult a múltból és nem vette számba azt a természeti törvényt, hogy minden erő érvényesülni törekszik; hogy minden egyén, minden nép érvényesülni akar és érvényesül is, ha más úton nem, a kártételben. És a mikor ezt a természeti törvényt nem vette figyelembe, elkövette azt a helyrehozhatatlan hibát, hogy a helyett, hogy az új népelem követelményeinek megfelelői eg Erdély kormányzatát őszintén demokratikus alapokra fektette volna, megteremtett benne egy üres árisztokratikus uralmat, a melynek a néppel semmi érintkezése nincs, a mely folytatása az 1848. előtti pöffeszkedő földesúri uralomnak; szánkczionálta és ápolta benne a klikk és a kasztrendszer, a mely idáig minden országban forradalmakba sodorta a népeket. A román nép 1867-ben az 1848. előtti földesurak uralmát látta felelevenedni; az új kornak egyetlen meleg sugara sem csillámlott át, a mely arra mutatott volna, hogy a jobbágyságból felszabadított nép az állami szervezetben a törvény korlátain belül, az alkotmányos élet talaján szeretett társnak ismertetik el. Látott egy népet, a mely uralkodik s ez a magyar s látott a maga személyében egy népet, a melyet árisztokratikus göggel és fogásokkal kormányoznak,

ridegen, a törvény betűi szerint, sokszor azok ellenére is, de minden szeretet nélkül.

Nem azt vitatom, hogy 1807-ben a magyaroknak az lett volna a kötelessége, hogy levesse fényes mentéjét, sarkantyús czizmáját és az «oláhság» kedvéért harisnyát meg bocskort öltson fel; hogy feladja múltját, befolyását, vezérszerpét Erdélyben olyan elemek javára, a melyek talán tapasztalatlanságuknál fogva mindezeket önmaguk ellen és a haza romlására használták volna fel, nem; a kötelessége az lett volna, hogy ezt a kultúrában, nem a saját hibája miatt elmaradt népet, a maga felvilágosodottságával, szívének melegével, jóakarásával, igazságosságával, bizalmával, őszinteségével megnyerje, magához emelje, vezesse; a bocskorból kiemelkedő értelmiség existenciáját biztosítsa, annak létérdekét az állammal összeköttetésbe, függőségbe hozza. Aíának a jó anyának a szerepét kellett volna átvennie, a ki jártani kezdő gyermekét nagy türelemmel és szeretettel vezeti lépésről-lépésre, szék-től-székig és erőssen vigyáz arra, nehogy elessék. Ezt a türelmet, bizalmat, ezt a szeretetet vártuk volna mi, de ez a türelem, bizalom és szeretet velünk szemben az erdélyi magyarban nem volt felfedezhető. A türelem, bizalom és szeretet helyett láttuk azt az élénk kapzsiságot, a mely orrunk előtt mindenütt becsapta az ajtót, a mely minden utat eltorlaszolt; a mely a klikk és a kasztszerű összeköttetések és befolyások révén csekély intelligenciánkat kiszolgáltatta a tétlenségnek, részben a nyomornak, a további fejlő-

désnek útját állta, hazafias irányától egészen eltérítette. Hisz 1867-ben még volt hazafias töredék is közöttünk — hová lett az? Természetes körülmények között, jó indulatú támogatás mellett, annak a töredéknek szaporodnia kellett volna, — de ma nincs sehol; összetörte az a kapzsiság, mely a maga érdekén kívül más érdekeket nem ismert. Az erdélyi magyar a maga privát érdekét az állam érdekével hozta kapcsolatba, a maga existenciáját azonosította az állammal. Az állam érdekében követelte saját magán érdekének kielégítését; az «oláhság» existenciális érdekét pedig az állam érdekével ellentétbe hozta. Ha ez így van, akkor miként követelhető, hogy az, a kinek existenciája érdekében az állami gondoskodás hiányzik a hazafiság oly magaslatára emelkedjék, a hol azok állanak, a kiknek magán anyagi érdeke az állam existenciájával azonosítható? Hogy követelhető tőlünk azért a levegőért, a mit itt szivünk, azért a vízért, a mit itt iszunk, szűkös anyagi körülményeink között, sokszor éhesen, ugyanaz az erény és ugyanaz a tökéletesség, a melyekkel azok bírnak, a kik vagyonosabbak, műveltebbek, s a kik a hazai víz és levegő mellett még kenyérhez is jutnak? Hitem és meggyőződés: semmi sem jogosítja fel az állampolgárt a hűtlenségre; de hitem és meggyőződés, hogy az állampolgárok között egyenlő mértékkel kell mérni; ha lehet meggyógyítani, ha nem, lemetszeni a beteg testrészt bárkinél is és egyformán ápolni és támogatni, a mi egészséges, a mi ép. Nálunk az egészségesekeket felelőssé

tették a betegekért és a helyett, hogy az egészségest gondosan elkülönítették volna e betegektől, mindnyájunkat, beteget és egészségest, a járványkórházba szállítottak, a hol mindnyájan megkaptuk azt a bajt, a melynek gyógyítására most nem bizonyul elégségesnek az egész magyar prudencia. Erdélyben ezt az állapotot az «élelmes úri hazafiság» teremtette meg, a mely leggyakrabban magán érdekeket hajhászva, az «oláhnak,» a kit előbbre kellett volna tolni, mert útjában volt egyik-másik hazafinak, veszett hírét költötték és így lehetetlenné tették a magyar társadalomra és közszolgálatra nézve. Pedig a dolgot meg kellett volna fordítani; a bizalom bizalmat szül és lekötelezi azt, a kit azzal megtisztelnék. Ha egyik-másik emberünkben meg is lett volna az elpártolás hajlama, a bizalommal azt meg kellett volna benne fojtani, nem pedig annak kicsirázását és fejlődését ápolni a bizalmatlankodással és a gyanúsítás ezer nemével és eszközével.

Daczára ezen betegségünknek és a magyar alkotmányossággal szemben elfoglalt álláspontunknak, egy érdemünk mégis van. Erdélyben a románság tartja fenn a békét. Nem a magyar biztosítja Erdélyben a magyar uralmat, hanem a román köznép törvénytisztelete; nem a magyar közigazgatás teszi lehetővé Erdélyben a békés fejlődést, a magyar kultúra terjedését, hanem a román köznép türelmessége; nem a szurony biztosítja Erdélyben a magyar földesúr kúriáit, javait; Erdély rengetegeiben és országutain nem a magyar csendőrség teszi biztossá a közlekedést,

a köznyugalmat, hanem a román nép tisztelete a fennálló iránt, mely még akkor sem enyészik el, a mikor exaltált férfiai az ellen prédikálnak. Azok az urak, a kik arisztokratikus göggel néznek le bennünket, a másfél millió oláb öntudatos mozgalmára, fel szokták szedni sátorfájukat és eltűntek a felületről, kárhoztatván a kormányt, hogy Erdélyben a magyarságot nem tudja fen tartani. Pedig üdvösebb dolog volna, ha a magyarság uralma Erdélyben a szereteten és nem a szuronyon, nem a hatalom tudatán nyugodnék. Ez költséges és veszedelmes uralom, a mely előbb-utóbb véget ér, az pedig ingyenes és örökös. A hármasszövetség megvédelmezheti *államunkat* külső ellenségeivel szemben, de a három *millió* belső ellenségtől nem. A külső ellenséget el riasztja, megsemmisíti a szurony, de a belső ellenséget nem. A hatalmas Anglia nem tudott területén összetörni egy maroknyi népet. A hivatkozás elismerem, nem találó, de a példa az.

Ilyen hangulattal lépett a magyarság Erdélyben ősi jogainak birtokába a románsággal szemben. És ezzel eljutottam odáig, hogy részletezi intem a közjogi alap, a magyar kormányzat, társadalom és sajtó főbb hibáit és mulasztásait e kérdésben.

*

Mindenekelőtt az 1867-ki közösügyes paktumról akarok szólni. Talán nincs is jó szemem ahhoz, hogy megláthassam azon magasabb szempontokat. és érdekeket, a melyek szükségessé tettek, hogy a szerződés Ausztriával oly alakban

köttessék meg, mint a melyben megkötetett; talán érzékem sincs hozzá s tehetség dolgában sem állok oly lábon, hogy megbírálhassam az 1867-ki páktumot. Elegen megbírálták; eredményeiben pedig elég világosan áll előttünk. Annak a páktumnak jónak kellett lenni, mert hiszen a nemzet bölcsei teremtették meg és lelkesedtek érte.

Egyet azonban látok és ez az, hogy a magyar nemzeti állam, 'a magyar nemzet ideálja, azon az alapon soha sem lesz megvalósítható. A közös hadseregben a magyar állam területén az 1867-ki egyezés egy külön önálló nemzeti-ségi államot alkotott. Saját gyermekeinkből, ifjúságunk színe-javából, a hatalmas hadseregben egy külön érdekkör alakult, a mely közjogi helyzeténél fogva minden tapintata, óvatossága és szigorú fegyelme daczára nem egyszer jó ellentétbe a nemzet érzelmeivel és aspirációival; — a magyar egységes nemzeti állam ideálja iránti lelkesedést pedig éppenséggel nélkülözi. Az egységes magyar nemzeti állam és közös hadsereg oly ellentétek, a miket egybeforrasztani nem lehet. A nemzet tehát lelkesül egy egységes nemzeti magyar államért és annak megtestesítésére óriási áldozatokat hoz, de nincs hatalmában, hogy saját fiait saját hadseregében abban a szellemben fegyelmezze, a mely a nemzet ez irányú aspirációinak megfelel. A nemzet a maga hadseregében nemzetiséggé zsugorodik össze, a melynek erősen vigyáznia kell, nehogy érzelmei és aspirációi a többi nemzetiségek érzelmeitől elütően jussanak kifejezésre.

Külügyi képviselőnk idegen, királyi udvartartásunk hiányzik, — nemzetiségeink nem látják sehol a magyar hatalmat, a magyar önálló rendelkezési jogot. A magyar állam területén megszülethetik valaki, hosszú életet élhet, magyar pénzen nagy befolyásra és tekintélyre tehet szert a nélkül, hogy kénytelen lett volna hosszú életén keresztül egyetlen magyar szót szólnia. A hadsereg és a diplomácia, a mely magát magyarnak is mondja, ezt a nyelvtudást a magyar államban feleslegessé teszi. A függetlenségi programot semmivel sem lehet úgy indokolni, mint a nemzetiségi kérdéssel. Az 1867-ki páktummal a nemzet megkötötte tevékenységét, érzelmeit, vágyait, áspirációit, a melyekből csak annyit létesíthet, a mennyit az egyezés keretébe beleilleszthet. Az a keret pedig az egységes magyar nemzeti államot meg nem szenvedí.

Baj volna-e az? Nem baj reánk nemzetiségekre nézve, a melyek ellentétbe állítottuk Öszszes tevékenységünket a magyar nemzetállam eszméjével, hanem veszedelem és baj arra az eszmére nézve, a melynek megtestesülése egy erős Magyarországra nézve feltétlenül szükséges. Nem mese beszéd az, hogy a dicső Habsburgok fénylő koronájának legbiztosabb őrhelye Budapest. Az erős magyar állam létesülése annak a koronának a fényét és dicsőségét örök időkre biztosítaná, de hogy az 1867-ki páktum alapján, a mely a nemzetiségek külön áspirációinak is tápot nyújt, az az erő miként lesz megszerezhető, felfogni képes nem vagyok. Ez az erő ak-

ként volna megszerezhető, ha a magyar állam összes polgárainak hazafias érzelme magyar nemzeties irányban egyesítették és nem úgy, hogy az egyedül üdvözítő magyar hazafiságot a külön nemzetiségi aspirációk támogatásával feleslegessé és nevetségessé tesszük. A hadsereg a maga erejét a nemzetnek ezen egységesített hazafias tudatából kellene merítenie; a hadseregben ezt a tudatot nem gyengíteni, de a leggondosabb kézzel ápolni kellene. A hadsereg, a melynek nincs nemzeti öntudata, lépteit pedig nem nemzeti czélok vezérlik, lehet kitűnően fegyelmezett, a zászlójáért önfeláldozó, bátor és vitéz, és ezt joggal elmondhatjuk kitűnő hadseregünkről is, de nemzeti érzelemben szétfolyó elemeinél fogva soha sem képes a lelkesedés azon rendkívüli fokára emelkedni, a mely a rendkívüli tények elkövetésére feltétlenül szükséges. Hiszen előttünk áll a példa, az egy nemzeti érzelemben összeforrt, nemzeti eszméért lángoló honvédségünket 1848-ban, nem tudta leverni az osztrák hadsereg, pedig abban az összes nemzetiségek által támogatva volt.

A közös hadsereg magyarországi része nem az önállónak és az osztrákkal egyenlő társnak elismert magyar nemzet hazafias tudatából meríti szellemét. A magyar ifjú, mikor a hadseregbe belép, nemzeti aspirációit köteles otthon hagynia.

Az 1867-ki páktum egyebekben lehet remek alkotmány, más eredményeiben lehet üdvös, de arra nem alkalmas, hogy a magyar nemzet a

nemzetiségeknek a maga hatalmával, állami önállóságának erejével imponáljon.

Kimondottuk az uniót és ezzel Erdély Magyarországgal egyesült. A nemzetállamnak vagyok a hive; a nemzetállam érdekében az unió feltétlenül szükséges volt. De a nemzetállam érdekében feltétlenül szükséges lett volna az uniót a leggyorsabb tempóban végrehajtani. Erdélyt melegében összeforrasztani az anyaországgal, megsemmisíteni e fészekben mindent, a mi arra emlékeztethette lakóit, hogy Erdély különálló rész. külön speciális érdekekkel. Épen ellenkezőleg történt. Erdély az unió daczára külön maradt; külön törvényei és kiváltságai fenmaradtak; német pátensekkel kormányozták sokáig ez ország-részt, sőt a pátensek nagy része be lesz mutatva a millennáris ünnepélyen is. Pedig a millenniumon igen szép lett volna, ha a kormány Erdélynek teljes beolvadását, külön törvényeinek, pátenseinek megsemmisülését a magyar nemzetállam érdekében és dicsőségére proklamálta volna.

Az erdélyi magyarság sok tekintetben saját magán érdekeiből kifolyólag külön speciális erdélyi viszonyokról és érdekről beszólt, a melyeknek végcélja az erdélyi magyarság megerősítése. A magyarságnak pusztulását hazánkra nézve veszedelemnek tartom; minden törekvést mely a magyarság megerősítésére irányul, őszintén helyeslek és támogatok. Nem lett volna azonban szabad ezt a törekvést az oláhságra irányított szempontokból indítani meg annak látszatával: megerősíteni a magyart, gyengíteni a románt;

az egyes fajok érdekeit szembeállítani egymással, hogy aztán azok között küzdelem fejlődjék ki. A magyarnál nyilvánult törekvés: saját fajtát fentartani és megerősíteni, a románban feltámasztotta az önfentartási ösztönt, a melynek jogosultságát senki meg nem támadhatja. Az államhatalomnak és társadalomnak ezen egy irányú működése leverőleg hatott a másik félre és megingatta benne a bizalmat az igazságos mérték iránt. A tények igen szembezők, azokat egymással szembe állítván, az elfogulatlan szemlélő felkiált: Ez már nem igazság, ez már nem egyenlő mérték! Az már nem egyenlő mérték, hogy például, míg a székely elem támogatására minden gondoskodás megtörténik, előtte a megélhetés ezer forrását nyitják meg, addig a keleti havasok románságát a helyett, hogy faiparának emelésében támogatták volna, megfosztották a megélhetés egyetlen eszközétől, megdrágították számára a fenyőt, a melyből eddig százezrek éltek. Nem hogy tanműhelyekkel fejlesztették volna az ipart s a megélhetést biztosították volna az úgy is nehezen élő havasi számára, utólérhetlenné tették számára a fát, a melyből eddig élt. Már most mit csináljon a havasaiban elzárt mőcz, miből éljen? Földje nincs, legelője eddig az erdő volt, a mely be van tiltva; a bányák nem tudják foglalkoztatni a bányavárosok lakosságát sem, — hát prevárikál és egész csatákat vív a fáért.

Ám nézzék át az illető szolgabírák iktatókönyveit, a preválíkációk ezer meg ezer eseteire

fognak akadni, melyeknek indító okát nem a nyomorban, az éhező gyermekek segélykiáltásában, hanem az oláhoknak kártételi hajlamaiban keresik. A törvényt épen ezen indokokból kiindulva, ridegen, szánalom nélkül alkalmazták, pedig a mócz, mert az államnak semmiféle támogatásában nem részesül, azért nem fog megsemmisülni, élni fog és élni fog mint kárttevő és gyűlölködő elem azokkal szemben, a kik az ő érdekeit csak így tudják előmozdítani.

Ez csak egy elszigetelt példa. A sok speciális érdek hangoztatása Erdélynek teljes összaforradását az anyaországgal megakadályozta, sőt megteremtett benne egy sajátos állapotot, a mi a nemzetiségeket folyton arra figyelmeztette, hogy az unió csak egy fikció, a melyet a magyarság sem akar végrehajtani és komoly számba venni. Ez az állapot nem használt sem Erdélynek, sem pedig a magyar nemzeti állam eszméjének, hanem a nemzetiségeknek, a melyek felbátorodtak s Erdély autonómiájának helyreállítását programjukba felvették. A külön speciális viszonyok és érdekek talajában erős gyökeret vertek a klikkek és a kasztok, a melyek Erdély érdekeinek hangoztatásával többnyire saját érdeküket hajhászták és saját uralmukat és befolyásukat igyekeztek állandósítani.

Egy ideig külön kormányszékünk volt kir. biztos vezetése vezetése alatt, azután divatba jöttek Budapesten az «erdélyi ügyekben jártas» személyiségek, a kik sokszor igen nagy befolyásra tettek szert s informálták a kormányt

a klikkek és a kasztok besúgásai és érdekei szerint. Ezek az időnkénti személyiségek tulajdonképpen Erdély titkos kormányzói voltak, a kiknek működését jobbra nem a közérdek, hanem a pártszenvédély, az osztályok és a klikkek csel-szövényei irányították.

Nos hát ezek a titkos gubernátorok nem hederítettek az oláhság érdekeire, hajlamaira, mozgalmaira, óhajtásaira. Ha fennt az illetékes körökben az erdélyi oláhságról volt szó, az «erdélyi ügyekben jártas» személyiségek szeméi előtt az a műveletlen szegény havasi mokány állott, a kinek az állammal szemben tényleg semmi követelése, semmi óhajtása nincs és nem az abocs-korból keletkező intelligenczia, melynek bár szűk körben, de mégis igényei és követelései vannak, a melyeket a megélhetés szempontjából ki kell elégíteni. És azt hangoztatták: «Eh, az erdélyi oláhság jó; ha meg van a maga máléja (kukoricza kenyere), boldog; csak a málét kell számára biztosítani, a mi Erdélyben igen bőven megterem, aztán nincs mit törődni többé vele.» De mi soha sem észleltük azt a törekvést, hogy román intelligenciánkat, mely már a málétól elszokott, Budapestre édesgettesék, mint a hogy a németek csináltak Bécsből a magyarokkal; ezen titkos kormányzók törekvéseiben soha sem láttuk az igyekezetét, hogy a román alkalmas intelligens elemek előtérbe tolassanak, hogy őszintén foglalkozzanak érdekeivel; hogy lássa a nép egyes férfiainak befolyását az állami kormányzatban elégségesnek tartották, ha sokszor minden érdem

nélkül, tisztán jó svádájuk következtében, maguk emelkednek magasra, ha saját tekintélyükkel imponálnak nekünk, bizton hívén, hogy az engedelmséghez hozzászokott oláhság meghunyászkodik és boldog lesz, ha sarujok porát letörölheti. Összes Erdélyt érdeklő törvényeink, rendeleteink és azon intézkedések, a melyek ezen országrészre nézve megtétettek, az «erdélyi ügyekben jártas.» egyéniségek tanácsa mellett keletkeztek. s arra voltak irányozva, hogy Erdély külön speciális érdekei továbbra is ápoltságanak, hogy ez által továbbra is fennmaradjon a szükség igénybe venni az «erdélyi ügyekben jártas,» személyiségek tanácsát és befolyását.

Mi nagyon csalódtunk az unióval. Mi sokan a románok közül úgy gondolkodtunk, hogy az unió nem csak a földrajzi határokat fogja eltávolítani. Hanem azokat a nagy válaszfalakat is megsemmisíti, a melyek a román és a magyar között, legnagyobb szerencsétlenségére hazánknak, tényleg fennállanak. Inkább az érzelmek, az érdekek UJJ íá kására fektettünk volna súlyt, mint a földrajzi Latárok eltávolítására. E helyett azonban láttunk egy egészen elhibázott rendszert életre kelni, nem bajlódni a hangulattal az érzelmek nivellírozásával a népközigazgatási érdekeivel, az erdélyi érdekeket hajhászok nem az általános egyforma emelkedést tűzték ki célul, hanem az abszolút kormány politikájának hódolva: megerősíteni egyes pontokat a kormányzat érdekeinek, a többi részeket pedig egészen fedetlen hagyni. A nézetek megerősítésnek Nagy-

Szebent és Brassót; a magyarok Kolozsvárt. Összezsúfolták a hivatalokat ebben a városban: e hivatalnokok, mint a heringek összepréselve; még kellő levegővel sem rendelkezünk. Saját agyunkat emészszük fel, mint az eczet. A míg minden képzelhető hivatalokkal túltöltötték e várost, addig fedetlenül hagyták a román központokat, a hol a kolozsvári szellemmel épen ellenkező szellem fejlődött ki. És úgy tapasztaljuk, hogy az a szellem hatalmasabb, mondhatjuk életrevalóbb, sőt merészebb is. Kolozsvárnak nincs hatása Nagy-Szebenre, Balázsfalvára, Naszódra, Brassóra, Abrudbányára vagy Topánfalvára, de ezeknek Kolozsvárra van. Kolozsvárnak sok századtól fogva nem volt hatása a tőszomszédos Monostorra, Szamosfalvára és Felekre, de ezeknek Kolozsvárra volt. E községek századok óta Kolozsvárról élnek, lakói közül a város egyet sem magyarosított meg, de ők az oda költözködő magyarokat megrománosították. A román központok szelleme nyíltan fellép Kolozsvárt, de a kolozsvári szellem azokban nem. A magyarság a helyett, hogy elfoglalta volna Erdélyt, feladta azt; megelégedett saját városainak a megerősítésével és fedetlen hagyta a többi részeket; és a helyett, hogy ildommal, modorral, szeretettel beférkőzött volna szíveinkbe, megnyerte volna hajlamainkat, a sok speciális magyar érdekekkel, mely gyakran magán kapzsiságon alapult, minket magától egészen eltaszított.

Hogy ez a politika hová vezetett, hogy ennek a kizárólagosságnak mi lett az eredménye?

tudjuk, — az eredmény tényleg az, hogy az erdélyi románság ezen «nagy tekintélyű» urak befolyásától mentesen, külön alapokon szervezkedett; hogy élet-halál harcz fejlődött, a melynek kimenetelét azok az erdélyi ügyekben jártas személyek meg nem állapíthatják.

Erdélynek ezen különállását lényegesen elősegítette az a körülmény, hogy az anyaország nem teljesítette kötelességét velünk szemben azon mértékben, a mint azt az állapotok és a körülmények megkövetelték. Az unió után az anyaország a helyett, hogy tisztultabb társadalmi forgalmaival és éppen ezért nagyobb forrasztó erejével Erdélyre vetette volna magát, hogy annak fejből azt a sok tücsköt, bogarat, előítéletet és fonákságot kiverje, engedte, hogy azok a bogarak tovább szaporodjanak, nem csekély kárára a nemzetállami érdekeknek. Erdélynek magyar társadalma beteg, forrasztó ereje nincs; ezt a betegséget meg kell gyógyítani, hogy forrasztó erőre tegyen szert. Erdélyben egyetlen elem sem bír forrasztó erővel, csak a román. Minden kezügyében levő, vagy jelentkező elemet átalakít.

A román nyelv köznyelv Erdélyben. E beszterczei szász oláhul beszél a szebeni szászszál, mert saját nyelvének jargonjait nem ismeri. Magyar és szász együtt románul értekezik. A szász nem beszél magyarul, a magyar pedig szászul, mind a kettő azonban beszél a románt. A szász apad, de nem magyarosodj[k]. A magyar elem erősödik, de nem szaporodik, mert társadalmában nagy a baj. A sovინista dicséneket fog

zengeni az erdélyi magyar társadalom életképességéről, én nem. Ha 1867 óta a román elem dolgoznék a magyar helyett Erdélyben, ma Erdély egészen oláh volna.

Nincs a föld egyetlen zugában olyan fészek, mint Erdély, a hol annyi «méltóságos» és «nagyágos», annyi társadalmi osztály, vallásfelekezet, annyi nemzetiség és legfőképpen annyi üres gög és árisztokratikus hajlam legyen összezsúfolva, mint itt. Nem szólok a nemzetiségek külön társadalmáról, a melynek a magyar társadalommal semmi érintkezése nincs. A magyar társadalom a saját elemeiből is több osztályt állított fel, a melyek magas válaszfalakat emeltek magyar és magyar között, szigorúan örködvén saját külön felállított érdekeik felett. A «jó» és a «rész» család definíciójában, a mai tisztult társadalmi fogások közepfett, nem találunk egy szemernyi logikát sem. Az erdélyi fejedelmektől akár kutyapeczérség, vagy udvari kuktaság révén nyert kutyabőrök a «jó család» fogalmát állapítják meg, a melvlyel aztán hiában akar versenyre kelni az a másik család, a melynek ilyen múltja nincs. A «jó család» fogalmát nálunk tehát nem az érdem, a munka, a becsületes élet adja meg, hanem az a kutyabőr, a melyet a család sokszor teljesen üres ládájának fenekén féltékenyen őriz az utódok számára.

Minden osztálynak külön meg van a maga csodabogara, szokása, erkölce. Ezek a bogarak kiállhatatlanok a többi osztályokra nézve; azért nincs vegyülés; az érintkezésben pedig nincs

meg az a benső melegség, a mely feltétlenül megkívántatok mindenkire nézve, hogy magát jól találhassa a körben, a melybe jutott. Minden osztálynak külön íze, külön sava van, a mely nem tűri meg a vegyülést. Az idegent minden osztály kilöki magából. Az idegen, mint az olajcsepp a pohárvíz felületén, sok évtizedekig ott él a maga valóságában a magyar társadalmi osztályok között, a melyek nélkülözik a szódát, a melylyel azt az olaj cseppet feldolgozhatnák. Az örmények ma is külön csoportokban élnek, pedig tényleg egészen megmagyarosodtak. Nem is a magyar társadalom érdeme az örmények megmagyarosodása, hanem az a körülmény, hogy semmiféle más támponttal nem rendelkeztek, érdekük a beolvadást megkövetelte. Az erdélyi zsidók is különböznek a magyar alföldi zsidóktól, kiket ott a magyarságtól alig lehet megkülönböztetni. Nálunk a zsidókat, ezeknek önfeláldozó magatartása daczára, a magyar társadalom nem tudta teljesen átídomítani, most is külön csoportokban élnek. A magyar társadalmi osztályok nem tudják elfelejteni az idegen származást s a beolvadni akarónak hetediziglen felhány torgatják az ő idegenségét. Az erdélyi magyar társadalom nem vonz, hanem eltaszit. Elkerteli magát magával a magyar elemekkel szemben is a szerint, a mint a «jó család» fogalmai és a kutyabőrök finomsága megparancsolják.

A magyar társadalomnak nincsenek is beolvastási szándékai. E magatartásában pedig nagy szerepet játszik az önzés és az üres gög.

A valódi árisztokrácia és az úgynevezett gentry előtt az oláh egyenlő a nullával. Nem csak feleslegesnek, de lealacsonyítónak tartaná mindkettő a forrasztási munkát. Társadalma e két osztálynak zárt, a románra különösen semmi hatása sincs. A románnak azonban van. Úgy az árisztokrácia, mint a gentry — román községekben — megtanulja a román nyelvet.

A magyar köznépnek sincs a románra hatása; a magyar paraszt igen jó. A magyar községekben tiz-husz román család századokon át fenn tudja magát tartani; sőt szaporodik, sőt mi több, ennek a néhány családnak a nyelvét az egész magyar fülű megtanulja és beszéli. A magyar paraszt megragad minden újat, a román ember nem. A magyar parasztság között bármely támadó új szekta híveket fog kapni; a románok között soha. Különös jelenség, a magyar panaszt az idegennek könnyen hisz, tanácsára könnyen hajlik, övéinek tanácsára nem; míg a román övéinek mindent elhisz, az idegen iránt pedig még akkor is bizalmatlan, a mikor az kenyérral kínálja meg.

A magyar köznép épen ezen tulajdonságainál fogva a román emberrel békében él; vallásából, hitéből átvesz egyes szakaszokat, tételeket és azokat pontosan megtartja; megtanulja nyelvét és szívesen beszéli. Vegyes községekben a föld porában játszó gyermekek románul beszélnek. Elütő természet, azért nincs találkozás. — De e kérdésben a román köznép erősebb, hódítóbb, A magyar paraszt a románt nem tartja

magára nézve idegennek, azért könnyen feladja hitét, nemzetiségét; a román azonban a magyart magára nézve idegennek tartja, a kivel vegyülni bűn.

Egyetlen magyar társadalmi osztály gyakorol a románra hatást és ez az iparos. A magyar iparos osztály demokratikus és munkás; szelleme hazafias, vérkeringése egészséges, a szervezetébe jutó idegen anyagokat könnyen feldolgozza. A derék iparos osztály dolgozta fel Erdély városainak idegen ajkú kézműveseit s ő teremtette meg a magyar iparos társadalmat. A szabad ipar, a czéhrendszer eltörlése ugyan meggyengítette forrasztó erejét, de azért az egyedüli magyar társadalmi osztály, a mely hatással van a nemzetiségekre.

A hivatalnoki osztály elemeiben szétfolyó. Egy kellemetlen összetétel, összetartani ösztön és akarat nélkül. Egyes csoportok alakulnak hivatalok, érdekek, sokszor felekezet és nemzetiség szerint. Ez az osztály melegágy, amelynek talajából minden plánta és minden osztály felszívja a magának megfelelő tápanyagot. Forrasztó ereje semmi; szegény lévén, folyton panaszol, elégületlen, s azért akarat-erejével, önállóságával nem imponál. Legnagyobb részét elkeríti a protekció. A román tisztviselő nem tolakodó, protekciója nincs; beéri a kevéssel. S mert ilyen, előhaladása is lassú; a román tisztviselők külön kasztot képeznek; nem vegyülnék; — a sok mellőztetés és protekció láttára gyűlölködők s a magyar állameszmének titkos ellenségei.

Ez a magyar társadalom Erdélyben. Növeli a sok bajt a felekezetek nagy száma és az azok szerinti csoportosulás; továbbá a különféle érdekek, a melyek chinai fallal veszik magukat körül és távol tartanak maguktól minden életrevaló, független külső elemet, nehogy tekintélyükben, vagy befolyásukban csorbát szenvedjenek. A mióta eszmélek, a magyar kultúra és áspirációk szolgálatában állok a nélkül, hogy megtagadtam volna a fajt és a vallást, a melyben születtem. Egy eszmét képviselek; a magyar-román barátságot prédikálom huszonhat esztendő óta. Nem dicsekszem sikerrel, de a végén mégis van egy ember, a ki ilyent is prédikál s van egy kis csapat, a mely idővel megnőhet. És a magyar társadalom sokszor nekem sem tudta megbocsátani, hogy oláhnak születtem. így van ez mindenütt és ez mindenütt betegekké, ziláltakká teszi az állapotokat, növeli az elégtelenséget, a bizalmatlanságot a nemzetiségek tevékenységét pedig idegen irányba tereli.

Az oláh Erdélyben szegény; összeköttetések nélkül, a saját emberségéből él; demokratikus és munkás, intelligenciája a bocskorból vergődik fel, a román köznép összes tulajdonaival. A magyar társadalmi osztályok közül melyikkel tudna ő rokonszenvezni? Talán a születésére büszke gentryvel? A mágnások kiesnek a számi fásból. Talán a hivatalnoki osztályllyal? Annak melyik részletével? Ipari pályára kevés román ifjú lép. E derék osztály demokratikus elveinél fogva a román iparost teljesen egyenran-

guvá teszi; a munka és a közös ipari ezélok egybeforrasztják az elemeket. Az intelligens román elemnek azonban ezen osztálylyal érintkezése nincs. A magyar társadalom tehát hatástalan reánk. A férfi világ még hagyj án, e között még van némi érintkezés; a nyilvános élet még összehozza a férfiakat, de a román nőt nem hozza össze semmiféle körülmény a magyar társadalommal. A román nő kultúrája, hangulata, lélektana elüt a magyar nő kultúrájától, hangulatától, és lélektanától, más a vér és a hajlam, azért köztük nincs is találkozás. A magyar ifjú nem vesz el román nőt feleségül, mert ennek műveltsége más alapokon nyugszik s mert oláh. Pedig a román nő valódi hatalom, ez tartja fenn Erdélyben a románismust. Ez a mozgató és a fenntartó erő. Ezt az erőt kellene a magyarnak megszelidíteni; házasságok útján ezt az elemet kellene bevonni a magyar érdekközösségbe, csak-hogy a magyar társadalom a román nővel szemben fenálló hajlamainál, előítéleteinél fogva erre képtelen. A román nő, a hová lábát beteszi, románizál. Erdélynek magyarságát a román «katarincza» apasztotta meg és daczára minden gondoskodásnak, apasztja ma is és apasztani fogja a jövőben.

Erdélyben sem a román nőnek, sem a román férfiúnak nincs meleg helye a magyar társadalomban. A magyar társadalom annyira türelmetlen és bántó, hogy a beolvadás után száz esztendő múlva is felhányja az oláh származást. Ez csak a magyarra nézve baj, a románra nézve

előny. A magyarnak ezen természete félrevonulásra kényszeríti az oláht, a mit aztán vádként hoznak fel ellene. Magyar felfogás szerint a magyarnak ezen természete daczára mi kötelesek volnánk felkeresni a magyar társadalmi rétegeket, azokhoz alkalmazkodni, simulni. Csakhogy a tolakodás nem természetünk, olyanok vagyunk, mint a mimmosa. *A román paraszt, mint vendég, csak akkor ül le, ha erővel leültetik s csak akkor eszik, ha tízszer megkínálják; e tekintetben házigazda és vendég között egész dulakodás fejlődik ki. E vonásból a román intelligenzia sokat bír. Nem megy oda, a hová nem hívják és kerülí a helyet, a hol rá nézve valami idegen létezik, csak az ő fészében és melegében érzi jól magát. A magyarnak volna kötelessége lerombolni a társadalmi válaszfalakat, saját társadalmát valódi demokratikus alapokra fektetni; kinyitni a család ajtait s mosolygó arczczal fogadni be a jelentkező vendégeket. Intelligenciánk igaz, nem annyira csiszolt: elzárkózottságánál fogva érintkezéseiben szegletesebb, ám de mi hamar csiszolódnánk, s hamar be tudnánk illeszkedni egy mag³ar demokratikus társadalom keretében. Mit keresnénk mi, dicső ős-nélküliek és rangtalanok az oly társadalomban, a melyben a kurta nemesnél, meg a biztosító hivatalnokokcánál kezdődik a «nagyságos» czim; a melyben sérelmet képez, hogy Isten és király a «felséges» czímet maguknak lefoglalták? «Tekintetes» senki. A román társadalomban nincs semmi czím; mindenki egyforma, mindenki «te»,*

szabad a mozgás, mindenki oda ül, a hová neki tetszik; akkorát lélekzelhet, a mekkorát akar, ha feszeng kikaczagják, eleibe tartják a bocskort. Érzése egy, gondolata egy.

A magyar társadalom Erdélyben beteg, korhadt; a régi földesúri pöffeszkedés hagyományain alakult: mi románok ebbe a keretbe bele nem illőnk, abba beleilleszkedni, a mi hagyományainknál fogva, nem fogunk soha.

Nem baja, de valóságos veszedelme Erdélynek, hogy közigazgatása szintén árisztokratikus. Ez a közigazgatás határozottan rősz. Béke időben kormányozni vele napról-napra lehet, de állami célokat elérni, vele állami feladatokat teljesíteni, nem! Kritikus időben, mert nem nyugszik a nép szeretetén és becsülésén, el fogja fűjni a legelső szellő, mint azt a pelyhet, a melynek semmi sulya nincs. Nincs gyökere a néprétegben; a felszínen úszik, mint a légkörből lehulló por a víz felületén, melyet egy'fúvóssal lefuvunk. A törvény iránti tiszteletet, mert a törvényt úri. tempóinál és szeszélyeinél fogva gyakran lábbal taposta, nem növelte; a magyar államhatalom tekintélyét aláásta. Az árisztokrácia előtt, hagyományainál fogva, a nép egy mozgó semmi, a melyet ha hangosan beszél, le kell fülelni. Szeretetről, valódi együttérzésről, szánalomról szó sincs. Bölcs tapintatról, kitűzött nemzeti célokról, következetes munkáról az állami konszolidáció felé, megnyerő nemzeti kulturmisszióról, lebilincselő nemzetiségi politikáról szó sincs.

Azért Erdélyben a magyar hatás a nemzetiségekre semmi. Azzal vigasztalódnak, hogy a nemzetiségek a kiállhatatlanok, a kikkel sem mire sem lehet menni, de talán más hiba is lehet. A hivatalnokok nem fogják fel missziójukat; nincsenek tisztában a magyar nemzeti célokkal, feladatokkal, érdekekkel; úgy gondolkodnak, hogy a két és fél milliónyi nép értük van és nem ők a két és fél milliónyi népért. A közigazgatásnak mai szelleme a régi földesúri hagyományokból táplálkozik, mikor még mogyoró-pálczával, deressel és kalodával csinálták nálunk a rendet. Azok, a kik 1867-től közigazgatták Erdélyt, jobbra ezen emlőkön táplálkoztak. A szegény oláh, mint régen, levett kalappal, félénken jár ajtóról ajtóra. Durván utasítják el, ha rossz helyre kopogtat és senki sem érdeklődik őszintén, atyailag iránta. Nem mint független magyar állampolgár, hanem mint alázatos jobbágy lép fel, mintha az «urakétól nem kötelesség, hanem áldozat volna, hogy ügyét felveszik. A megyeházak és szolgabírák hivatalait napszámra kerül a oláh; egy ügyért, a mit az «urak» öt perez alatt elintézhettek volna, elpredál az oláh napokat. Ha pedig «urnák» van valami teendője a hivatalnál, változik a helyzet: a tisztviselő jár levett kalappal és óhajt annak szolgálatára lenni. Ez a mérték nem költi fel a bizalmat a «felséges népben». Nem a nép által fizetett hivatalnok és az adófizető polgár; nem az állami célok tudatában levő állami funkcionárius és az állami céloknak hódoló öntudatos állampolgár, állanak közigazgatási té-

ren Erdélyben szemben egymással. Hanem a jobbágy és a «jó» családbeli ur, a kinek pedig sohasem kellene elfeledni, hogy az ország talp-fája a nép, a mely az államtól annyit megkövetelhet, hogy közigazgatását oly férfiaktól állítsa össze, a kik ha odáig ereszkednek le, hogy a nép filléreire s az állam pénzbeli fizetésére reflektálnak, tanulják megbecsülni a népet és jöjjenek tisztába valódi kötelezettségeikkel, hivatásukkal. Az erdélyi közigazgatás nem nevel öntudatos állampolgárokat, hanem alázatos jobbágyokat; a nép bizalmát maga iránt nem igyekszik megerősíteni; tudatával sem bir kötelességének: a magyar kormánynak Erdélyben tiszteletet, becslést és népszerűséget szerezni.

A magyar alkotmány 1867-ben lett helyreállítva. Azóta elmúlt huszónhét esztendő, ez alatt a huszónhét esztendő alatt jobbra az árisztokrácia adta a főispánokat. Nem szólok én a mostani főispánokról, a kik egy rász és terhes hagyatékot vettek át. Eszem ágában sincs a rász főispánokért az árisztokráciát tenni felelőssé, vagy meg is gondolni, hogy az árisztokrácia a közszolgálatból kirekesztessék, mert a haza közös s joga van részt hövetelni a közszolgálatból minden erőnek, elemnek, hogy a haza annál boldogabb legyen. De ha valaki a közpályára szánja rá magát, ne követeljen magának nagyobb részt és nagyobb javadalmat azon a címen, mert se-lyem bölcsőben született, hanem álljon be a sorba; öt, hét, vagy kilenczágú koronáját ne tolja előtérbe, (ezekre a heráldikai alakokra a hazának

úgy sincs szüksége), hanem mutassa be azon okmányokat, modern kutyabőröket, a melyekhez a mai kor embere nem véletlen születés, hanem kitartó nagy munkával és fáradsággal jut s melyek a képesség és ismeret tekintetében mégis csak felvilágosítást nyújtanak. Ha az árisztokratikus gondolkozású osztályok iljai Erdélyben tudják, hogy rájuk a közszolgálat terén nagyfontosságú teendők várnak, akkor annak az ifjúságnak szigorú kötelessége volna tanulni, jobban mint a többi osztályok fiainak, a kik születési előjogok alapján ily nagyfontosságú hivatalokra legalább eddig nem számíhattak. Az igazat megvallva, én inkább szeretném, a címeres fők, miután Erdély legvagyonosabb elemét képezik, s miután a proletároknak gúnyolt közhivatalnokok közé úgy sem tudnak beilleszkedni, ha a közigazgatás állomásait átengednék a porból kiemelkedő elemeknek, ők pedig szigorúan ellenőriznék azoknak ténykedését, ne zárják el ezeknek az útját ők, a kiket aztán befolyásuknál, tekintélyüknél fogva kellőképen úgy sem ellenőrizhet senki. Ha azonban a proletároknak gúnyolt hivatalnokok közé elegyednek, legyen erejük czh merüket otthon hagyni; legyen önérzetük: ne a címerek, hanem a több tudás előjogán követelni előnyöket, hogy a magyar államkormányzat nevetségessé és gyűlöltté ne válják.

Szó sincs róla, Erdélyben szerettük is, szeretjük is az árisztokracziát. A maga fészkeben látva őt gyönyörködünk benne. Panaszunk sem lehet ellene, kritikus időkben hivatása magaslatán

állott; magán érintkezéseiben finom. De a közpályán a mágnástól is megkérdezzük, miféle jogoknál fogva akar ő a mi élünkön állani? Mert hiszen bár a jobbágyokat nevelő erdélyi rendszerben élünk, mégis gondolkozunk és mégis csak van egy kis öntudatunk és sért és megaláz, ha látjuk, hogy az áristokrátikus hajlamú ifjú, a ki az iskola padjain mellettünk ült és nem tanult, künn az életben élőkbe vág és élünkre áll azoknak, a kik tanultunk, azon a czímen, mert ő nem tanult, születvén urnák. És úgy gondolkodunk, hogy a közpálya közös, de a közpályán mindenki csak annyit ér, a mennyit tud, s a mennyi szolgálatot képes munkájával és tudásával a közpályának tenni. Mi szeretjük az árisztokráciát, ha munkás és tudása van; de üres fővel a mi élünkön ha van, el szomorodunk, mert az állami szuverenitást, az államkormányzatot látjuk kigunyolva s a közigazgatást a maga erkölcsi alapjaiban megtámadva.

A törvény rendkívüli hatalmat tesz le a főispáni kézbe. A megye adminisztrációjának összes szálai az ő kezébe összpontosulnak. Az állam érdekeinek legfőbb őre, a megye összes tevékenységének irányadója. Hivatva van a közigazgatás összes szakférjainak munkája felett Ítélni; vizsgálni, ellenőrizni, a kormánynak igaz tanácsosává lenni, úgy fogom fel a dolgot, hogy a főispáni állás, ma már hivatal és nem dignitás, azért a nagy fizetés és a rendkívül előny a nyugdíjaztatásnál; ha dignitás volna, nem illelné fizetés és nyugdíj oly méltóságért, a mire nem a

komoly munka, a készültség, a szakképzettség, hanem a rang és a születés képesít. így tehát kötelességének pontos teljesítése, állásának sikeres betöltése megkövetelné a főispántól, hogy ismeret, tapintat, szakképzettség, a törvény iránti tisztelet, az állami célok tudata és az állami tekintély megóvása tekintetében, első helyen álljon, hogy a közigazgatás szakfőfőit ne csak ellenőrizhesse, hanem azoknak irányt is adjon; hogy a főispán önálló gondolkozása, európai látókörű férfiú legyen, a kit sem félrevezetni, sem befolyásolni nem lehet; a ki ismeri a népet, a melyet kormányoz; annak bajai, szükségletei iránt nem csak érdeklődik, de szíve is van, érzéke és akarata is hozzá, hogy azokat megorvosolja.

Hanem hát nálunk Erdélyben a főispánokról az állami kormányoknak egészen más fogalmak voltak. A főispánok nálunk nem készültek a megyei közigazgatás műhelyeiben, hanem a kaszinók kártya-asztalainál, vadászatokon és a lóversenyeken. A főispánokat nálunk nem a legtöbb ismeret, a legtöbb közigazgatási tehetség, akár a tapintat, vagy a nemzeti célok tudata, az azok iránti lelkesedés, hívták a megye élére, hanem a családi befolyás, a klikk-érdekek. Fent meg voltak győződve, hogy az árisztokratikus Erdélyben az ismeretet tökéletesen pótolja és kiegyenlíti a rang és a születés.

Hát hiszen helyesen is gondolkodtak így. Mi hozzá voltunk szokva ahhoz, hogy élünkön rangosabb, férfiak álljanak, bízván a közmondás igazságában, hogy a kinek isten hivatalt adott,

majd eszet is ad hozzá, csakhogy aztán a törvényhozás visszaélt az ő tudatával és a közmondásra nagyobb súlyt fektetett, mint a mennyit kellett volna. A törvényhozás a főispáni befolyást, ténykedést mind szélesebb és szélesebb alapokra fektette, a főispáni intézményre mind több és több tudnivalót helyezett, a nélkül, hogy a topánoktól ugyanannyi tudást és szakképzettséget is követelt volna, nem vetvén számot egyúttal a rangosabb osztály azon tulajdonságával, hogy kényelmesebb helyzeténél és a kínálkozó élvezeteknél fogva tanulni jobbra nem szeret. Terület raktak a főispán vállaira. de arra nem voltak figyelemmel, bírja-e az az ember azt a terűt? All-e a közigazgatás szekere, vagy pedig halad? Senki sem tartotta érdemesnek a dolog ezen ágával foglalkozni is. Így romlott meg Erdélyben a közigazgatás, így kerültek a főispánok egyes klikkek befolyása alá, a melyek velük tetszésük szerint bántak el. A helyett, hogy a főispán valódi tekintélylyé nőtte volna ki magát, lett egyszerű báb, a ki a klikkek egyoldalú információi, gyakori kicsinyes beavatkozásai következtében bénítólag hatott a közigazgatás menetére.

Tisztelet a kivételeknek. Voltak nekünk jó főispánjaink is, s ott meglátszott nyomban az eredmény is. Nyomukban volt a szeretet, a tisztelet, a ragaszkodás. De a főispánok nagy részének tájékozatlansága a megyei viszonyokról, törvénybeli tudatlansága, közigazgatási járatlansága Erdélyben közmondásossá vált; működésükben nem volt egyöntetűség; vezéreszmékkal

nem rendelkeztek; nem kormányoztak, hanem kormányoztattak; nem adtak irányt, hanem kaptak irányt; a magyar államhatalomnak tekintélyét nem emelték, hanem leszállították. A hozott törvényeket és rendeleteket néhol meg sem értették; a törvényeket sok helyt hiányosan hajtották végre, részben végre sem hajtották, mert a törvény kötelező ereje iránt érzékkel sokan nem bírtak. Közegészségügyi, tanügyi s más közigazgatási törvényeink számos pontjaikban végrehajtva máig sincsenek. Erdélynek közigazgatása nem állami célokkal bíró nemzeti ügygyénötte ki magát, hanem család-hatalmi kérdés lett, a melyben a jó közigazgatás feltételei, a gyors, a pontos szolgálat, a törvénytisztelet szerepet alig játszottak.

Erdélyben a román ügyért első sorban a főispánokat teszem felelőssé, a kik természetesnek találták az oláhság külön szervezkedését, külön utakon való járását. Ha a képviselő választásnál a románságot leszállították, — vége volna vele minden további érintkezésnek. Ezzel az elemmel más modorral, tapintattal, más gondoskodással, sokra lehetett volna menni.

A megyei közigazgatás valamirevaló állásait a gentryk foglalták el. Ha nem zolt gentry, kaphatott hivatalt más is, de a mig valamirevaló gentry létezett, minden más halandó félre állott. A földbirtokos elhagyta a gazdaságát, jószágát, hogy elfoglalhasson egy néhány száz forintos hivatalt. Jóságga idegen kezekre jutott és a helyett, hogy kitaró munkával jószágát, földét

megkétszerezte volna, lett primaleső beamter, jószága földje pedig elűszott.

A fontosabb állások betöltésénél családi harczok fejlődtek ki, a melyekben a jó közigazgatás érdekei csak harmadrendű szerepet játszottak. A gentry, mint hivatalnok nem a magyar állam funkcionáriusaként, hanem, mint annak a «jó» családnak a tagja szerepel, a melynek érdekei hivatalához juttatták. Igen sok nem bír tudatával annak, hogy a magyar kormányzat népszerűvé tétele kiváló pontosság, törvénytisztelet és tapintat által az ő egyik legfőbb kötelessége, megelégszik azzal, hogy minél több gőgöt fejtsen ki és minél nagyobb úri tempóval rémitse el magától a szegény bocskorost, a ki a maga bajában kénytelen volt hozzá folyamodni.

Ilyen irányzat, rendszer és felfogások mellett a román intelligens elemek érvényesülni nem tudtak. A nagyobb vagyon és tekintély, az ezzel járó befolyás, sokszor a kapzsiság leszorították a román elemet a köztérről; a román tisztviselők száma elenyésző csekélyre apasztatott le. A román intelligens elemekét a megyei bizottságokban nem szívesen látták; azokat senki sem igyekezett szeretettel megnyerni a magyar állami céloknak, érdekeknek. Sőt tervszerűen és következetesen háttérbe szorították. Így indult meg a magyar közigazgatás új korszaka Erdélyben; így fejlődött az ma már odáig, hogy a románok részéről senki sem lép a közigazgatási pályára. Újabb román nemzedék e téren nincs, a román ifjúság egészen más irányra hajlott. Igen, mert mind-

ezekhez hozzájárult még az is, hogy a működő román ajkú tisztviselőben az erdélyi magyar soha sem látta az állam funkcionáriusát, a magyar törvények végrehajtóját, hanem mindig az idegen hajlamú oláht. Az erdélyi magyar földesúr a románajkú tisztviselő törvényes rendelkezéseire mindig visszavágott: «Eh, ne parancsoljon nekem az oláh!» mintha azokat a törvényeket, a melyek az intézkedések alapját képezték, nem a magyar törvényhozás, hanem az az oláh ajkú tisztviselő teremtette volna meg a magyar földesúr bosszantására.

Így lett tudottá, hogy Erdély az oláh nép befolyása és nyelve nélkül kormányozható. És ezzel a tudattal és ennek a tudatnak megfelelő eljárással, hogy sem a főispán, sem a hivatalnokok nem értették a közigazgatott nép nyelvét, annak céljait és áspirációit, hogy a román nyelv törvénybeli jogait a hivatalos eljárásban egyszerűen elkótyavetyélték, a magyar közigazgatást a románság előtt idegenné tették, az intelligenciát pedig oda hajtották a nép élére, hogy az egész rendszer ellen, a mely ezt a közigazgatást fentartja és ápolja, a mely nem a nép valódi érdekein, szere tétén, közbecsül ésén épült fel, a melynek tényezői nem az érdem és szakképzettség, hanem a születés, a családi befolyások, a párt és a klikk taktika következtében kerekedtek felül, irtó háborút viseljen és igyekezzék az egész korhadat árisztokratikus intézményt rombadönteni.

És meg vagyok győződve, hogy Erdélyben a kaszt és klikk rendszert, a rangkórságot, az

arisztokratikus gőgöt, mely a magyarra nézve is tűrhetetlen már s mely alapján meggátol minden egészséges fejlődést, a demokratikus oláhság fogja előbb-utóbb megtörni, az osztályokat nivelírozni.

Hátha azt hitték, hogy törvény és egyenlő igazságos mérték helyett minket lehet ári sztokrátikus gőggel és fogásokkal kormányozni, hogy nekünk a törvéynél és a tudásnál inkább imponál az árisztokratikus gög; ha azt hitték, hogy velünk szemben szabad a törvényeket és rendeleteket nyíltan megcsorbítani, s hogy a mi érzésünk, gondolkodásunk és véleményünk a hazai állapotokról, semmi s hogy ezek daczára az ily alapokon nyugvó közigazgatás jó, — akkor mutassák meg annak a huszonzét esztendő óta fennálló jó közigazgatásnak, örvendetes eredményeit? Megnyertek-e egyetlen románt a magyar állameszmének? Népszerűvé tették-e a magyar kormányzatot Erdélyben? Teremtettek-e hűséges, önfeláldozó, hazafiságot hirdető állampolgárokat közülünk? A fajok közötti szeretet és türelem emelkedett-e? Hát, ha a főispáni szék és más nagyobb hivatalok betöltésénél elég volt a születésre és a családi befolyásra nézni és a főispántól különösen, sem ismeret, sem tapintat, sem a nyelv tudása, sem a nép baja iránti érdeklődés, nem kívántatott meg, ám álljanak elő a megyei főispánok és egyenként, huszonzét esztendő után, mutassanak fél csak bár egy-egy független megnyert oláhot, a ki kész legyen nyíltan kardot rántani az erdélyi magyar kor-

mányzatért; vagy a ki nyíltan fellépjen azok ellen, a kik a magyar állameszme ellen nyíltan fellázadtak? És ha nem fognak felmutatni egyet sem, akkor ez a közigazgatás nagy kudarczot vallott: akkor ez a közigazgatás határozottan rós; akkor a hivatalnokok vagy nem voltak tisztában a vállaikra nehezedett kötelességekkel, vagy ha tisztában voltak, nem teljesítették kötelességeiket híven és öntudatosan, s így a haza ellen elkövették a legnagyobb bűnt, mert másfél millió békés polgárból csináltak másfél millió ellenséget, a kikkel az egész államnak előbb-utóbb számolnia kell. Az édesgetés politikája helyett az elszigetelés, eltaszítás politikájának voltak a hívei; vízben a halat, a farkasnak erdőt! És a helyett, hogy a magyar kormányzat érdekében annyi nemzetiség között teremtettek volna egy jó közigazgatást, teremtettek egy senki által nem ellenőrizett rosszat.

Ha a törvényhozás és kormány békét akar az erdélyi részekben, túl kell tennie magát sok személyi és családi érzékenykedésen; a közigazgatást demokratikus alapokra kell fektetni; teremtenie kell új; alapokat, nyitnia kell utat a rendet, pontosságot és fegyelmet ismerő elemeknek, a melyek a bocskorból kikelve, tisztán azért tanulnak, hogy az államnak tudásukkal hasznokat tegyenek, maguknak pedig ez által kenyeret szerezhessenek. A fegyelmi törvényt ne tartsák komédiának, hanem törvénynek, hogy általa a nép bizalma a megtorlások látására a közigazgatás iránt újra feléledhessen.

A főispánt korlátlanságot meg kell semmisíteni, a főispáni felelősséget, annak fegyelmi hatóságát meg kell állapítani, hogy az állampolgárok, hatóságok, a főispáni önkény ellen sikerrel védekezhessenek, s a nyílt törvénysértést, a sic volo, sic jubeo-féle elv szerinti ténykedést a főispánban is meg lehessen torolni, általa a megsértett jogrendet, a törvény tiszteletet, a megingott bizalmat helyreállítani. Addig, amíg a főispán kellő szakismeret és felelősség nélkül oligárka módon avatkozhatik minden dologba, a besugások, félrevezetések, önkény, egyesek és a nemzetiségek kárára, a protekciós áramlatok a közigazgatást abban az állapotban fogják tartani, a melyről nem is oly régen Sennyey báró azt mondta, hogy ázsiai. Igaz, hogy az építkezés a fundamentum lerakásával, de a bontás a tető leszedésével kezdődik. A mi közigazgatásunk egy korhadt épület, mindenek előtt a tetőt kell leszednünk, melynek avult zsindelezete között az eső behat és megnedvesíti az egész épületet.

Ilyen volt Erdélyben az igazságügy is. A szervezés alkalmával (1872-ben) még abban a nézetben voltak az irányadó körök, hogy az arisztokrátikus Erdélyben a törvénykezés élén csak arisztokrata foglalhat helyet. Az új csecsemő rá volt bízva egy oligárka emlékün fölnevedett férfiúra, a kinek szelleme és iránya sokáig lidércznyomást gyakorolt az egész judikátúrára, és azt fejlődésében, új röptében megbénította. A tagosítási, legelőelkülönítési, az osztály- s egyáltalában a birtokpercek, a románságnak abban az

időben sok keserőséget okoztak. A korszak legsötétebb árnya a tófalvi ügy, mikor egy egész román falu lakossága könyörtelenül kitelepített és átadatott a köznyomornak. Ennek a szomorú ügynek meg volt a maga fényoldala is, a mi valóságos enyhítő balzsamként hatott akkor a feljajduló románság égő sebeire. A magyar társadalom szívének egész melegével karolta fel az otthonából kidobott román lakosság ügyét; a könyeket letörölte s a köznyomort enyhítette meleg részvételével és adományaival. Hát hiszen Erdélyben románnak, magyarnak így kellene élni, így kellene együttérezni. Akkor a kolozsvári sajtó egyik lelkiismeretes képviselője fel tudta zúdítani az erdélyi magyar társadalmat a könyörtelen magyar főúr ellen, a ki a magyar judikátúra szerencsétlenségére, annak élén állott. A sötét pontok legyenek a múltté.

Ma már a judikátúra demokratikusabb alapokon nyugszik és a román nép nem tudja tőle egészen megvonni a bizalmat, a mely megelőzőleg vele szemben teljesen hiányzott. Csakhogy a román elemet itt sem látjuk kellő mértékben érvényesülni és ennek alapján nem látjuk a közvetlenség előnyeit kidomborodni, a mely közvetlenség az elsőfokú bírósági tényezők és a felek között feltétlenül kívánatos. A bírák nem beszélnek a nép nyelvét; magánperek és bűnügyek tárgyalása alkalmával bíró és fél között hiányzik a közvetlen szóbeli érintkezés; a bíró magának a per tárgyára nézve alapos és kimerítő információt nem szerezhethet. A tolmács előadása utáni perdöntés soha

sem biztos; a tolmács nem bíró, a bíró pedig, nyelvtudásának hiánya miatt, soha sem tudja ellenőrizni a tolmácsot arra nézve, hogy a féltől mit kérdez s a félnek feleletét mily alakban s lelkiismerettel adja vissza. Járásbíróságaink ítéletei, bűnügyi vizsgálataink s azokra a tolmácsok utján hozott ítéletek a felsőbb bíróságok által nagy arányban oldatnak fel, mert az elsőfokú bírák a per tárgyára nézve a más szemüvegén át nyerik a látkört, ily esetekben valódi bírói meggyőződésre jutni nem tudnak. Mindenesetre nagy sérelem, mely a judikátúrát érzékenyen érinti s mely ezentúl még fokozódni fog, miután a román újabb nemzedék a bírói pályára nem lép, a magyarság pedig nem tartja érdemesnek a román nép nyelvét arra, hogy kötelességeinek pontosabb teljesítése céljából, azt meg is tanulja.

Áttérek a tan ügyre. A magyar nem térhet ki a felelősség elől. Minket a magyarok neveltek s mi olyanok vagyunk, mint a milyeneknek neveltek. A német pedagógus ki tudta és tényleg ki tudja forgatni saját lényéből a magyart. Az osztrák-magyar katonai intézetek néhány év alatt a magyar ifjúból nem is osztrák-magyart, hanem valóságos osztrákot csinálnak. Annak a pedagógiának, a mely aránylag oly kevés idő alatt ki tudja vetkeztetni a magyar ifjút az ő érzéseiből és hagyományaiból, jónak kell lenni. A magyar pedagógus a román ifjúból irredentistát csinál, magyarfaló ellenséget farag, belőle bosszúálló elemet nevel, a kit a helyett, hogy kivetköztetne magyarelles érzéseiből, ha-

gyományaiból, felöltözteti a gyűlölködés összes foszlányaival, a kit aztán az életben semmiféle tekintet, vagy emlék nem tartóztat többé vissza attól, hogy fogát ne vicsorgássá arra, a ki őt felnevelte. Kétségtelen, hogy vagy a magyar pedagógus rász, vagy a rendszer; vagy a magyar pedagógia nem nekünk való, vagy az iskola falai között lévő szellem kártékony a mi szervezünkre. A neveléstudomány feltétlen rász anyagot nem ismer, a melyből valamely tökéletesebb lényt teremteni ne lehetne. Ez a tudomány arra való, hogy minden anyagnak felismerje a maga természetét és vele a szerint bánják el. Miféle pedagógia az, a melynek műhelyéből hazafiak helyett hazaárulók jönnek a világra? Nem a tudomány a hibás, hanem az ember, a rendszer, a mely a tudomány törvényei, vívmányai értékesítésére képtelen. Kinek nevelte eddig a magyar iskola és társadalom a román nép gyermekeit? A hazának nem, ez az egy bizonyos. Felnevelte őket másnak és belökte őket abba az érdekkörbe, a mely a haza ellen tör.

Mi románok nem irtózunk a magyar iskolától. A román szülő előáll és egészen nyers, egészen romlatlan gyermekét átadva a magyar tanítónak, azt mondja: «Vedd át ezt a porontyot, faragj belőle embert. Tanítsd természeted és tetszésed szerint, de bánj vele szeretettel. A román ember nem háládatlan, a jót el nem felejtí soha. Törd, faragd, csiszold, nem szólok a kezed alá. Neveld jó hazafinak és magyarul, mert azért hoztam ide.» És az apa ott hagyja a romlatlan anyagot

a magyar város kellős közepén, támasz és barátok nélkül. Tizenkét, sőt az egyetemmel tizenhat esztendő után a szülő a magyar város kellős közepéből hazaviszi a kész agitátort. Még a magyar nyelvet sem tanulta meg. Tizenhat esztendő alatt az egész magyar városnak, társadalomnak, iskolának, tanártestületnek és tanuló társaknak nem volt arra a román tanulóra hatása. Hát vájjon akkora erő volna abban a román porontyban és akkora gyengeség a magyar intézményekben, hogy azok öszszesen sem tudják a román gyermeket a maga meggyőződéséből kiforgatni? Kétségtelen a hiba nem a gyermekben van.

Gyermekeinket tizenhat esztendőn át a magyar pedagógus szeretet nélkül tanítja. A tanárok a román gyermekben nem a romlatlan anyagot nézik, hanem az agitátor sarjadékot, egy leendő agitátor csiráját, a melynek tüzet nem lohasztják, hanem élesztik. A magyar tanító oktalanságában nem egyszer figyelmezteti a romlatlan gyermeket, hogy ő nem közönséges jelenség, hanem Hóra-maradék és hogy ő sem lesz jobb, ha az életbe kikerül, mint Kloska és társai voltak. A magyar gyermek-sereg az iskolai játéktéren folytonosan a fülébe hangoztatja az «oláhot»; a magyar társadalom pedig nem vesz arról tudomást, hogy keblében még ilyen apró, leendő Hóra-ivadékok is léteznének, a kikkel aztán a későbbi társadalom egyáltalában nem bír. Bajlódik-e valaki azokkal a román gyermekcsoportokkal ott a külvárosokban? Érdeklő-

dik-e valaki irántuk, akár tanító, hogy hogy élnek, mit csinálnak? Megemlékeznek-e valaki a nyomorultabbakról, a kik hónapokig élnek száraz kenyeren és vízen, bár egy kalán meleg levesig? Hiszen tényleg vannak derék magyar családok, a melyek a véletlenül hozzájuk kerülő szegénysorsú román ifjakat megszeretve az igaz szeretet melegével táplálják, de ezen elszórt esetek nincsenek hatással az egészre; ezen esetekben a hála el sem marad annak részéről, a ki a jótéteményben részesült. A magyar városok iskoláiban öszszecsoportosuló román tanulótság rendszeren félrevonul, a tapasztalt szeretetlenség következtében összetömörül, külön kis elzárt társadalmat alkot. Kerüli a magyar ifjakat, a kik őt inzultálják s a tanár iránt elveszti a bizalmat, a ki az ő nemzetisége iránt teljes elfogultságban ól. Az az oláh gyermek, a ki a maga falujában magyar pajtásaival a legnagyobb egyetértésben élt, a városban az iskola falai között veszi először észre, hogy ő oláh s hogy a magyar itt ránézve többé nem az a pajtás, a ki a faluban volt, hanem egészen idegen. A magyar ifjú szögletességeit e tekintetben senki sem bárdolja, ő büntetlenül sért s a román ifjú gúnyból oda dobott «oláh» kifejezésért panaszra sem mehet, mert az okos pedagógus igen gyakran visszavág: «hát te nem volnál oláh!» A román gyermek már az iskolában alakítja meg külön társadalmát, a melyben románul beszél, románul énekel és érez. A harisnyás, czondrás gyermekek nem valók az úri fiúk társaságába, — ezt a román gyermek is érzi.

Megteremti tehát külön saját czondrás társadalmát, a melyre többé nincs hatása az egész magyar államhatalomnak. Az eredmény: a román ifjú tizenhat év után sem beszéli teljesen a magyar nyelvet; soha sem tud többé megválni saját román társadalmától; a magyar társadalom rá nézve egészen idegen marad; szimpátiákat a magyar kultúra, ifjúság, társadalom iránt nem vesz fel; — az életbe pedig kivisz magával egy keserű érzést, egy fullánkot, a melyet zsenge kortól fogva ott hord a szívbén, s a melyet onnan ki nem húzhat többé a műtőnek semmiféle szerszáma. A kit nem neveltek szeretettel, attól ne követeljenek szeretetet. Attól a kit kicsiny korban, mikor a szeretetre még az utolsó féregnek is annyira szüksége van, szeretetlenséggel, ridegséggel halmoztak el, nagy korban szeretetet és vonzódást követelni oly merészség, a mit az ember a legnagyobb Határozottsággal visszautasít. A Megváltó az igaz szeretet vallásával egy egész világot tört össze és annak helyébe újat épített; a magyarok tőlünk a szeretetlenség jogán azt követelik, hogy egész világunkat összetörjük és helyébe építsünk újat.

A magyar középiskolák Erdélyben nemzeti-ségi szempontból öntudatlanul agitátor nevelő intézetek; a román ifjúság kezébe fegyvert nyomnak az alkotmány ellen. A nemzetiségi csípdesődések, bakalodások melegágyai; kálkulus osztó és gyűjtő intézmények, a melyek nem törődnek a különböző nemzetiségek gondolkozásával, öntudatával, valódi hivatásuknak az érzések össze-

forrasztása tekintetében nem bírnak, s a melyeknek ennél fogva a nemzetiségekre hazafias szempontból hatásuk nincs. A középiskolák év-év után szárnyra bocsátják a román inakat és év-év után nem tudják felmutatni a magyar hazafiság egyetlen, önkéntes nyílt hirdetőjét! Hol lehet a hiba? A magyar középiskolában a magyar tanárok hatása alatt a magyar érzés, a magyar hazafiság felszívódásának kellene bekövetkeznie; tizenhat esztendei munka és hatás után látnunk kellene a középiskolának érzelemben összeforrasztó erejét, a román ilju apostolokat, a kik a magyar fátylánál nyert világosságot véreik között tovább és tovább terjesztik.

Különös! A magyar tanár tizenhat esztendő alatt azt sem veszi észre, hogy a román ifjú a magyar önképzőköröktől, ifjúsági hazafias ünnepelektől, állandóan távol tartja magát, azokban sem mint működő, sem mint szemlélő tag részt nem vészén. Sőt mi több, a magyar tanár nagyon természetesnek tartja, hogy a román ifjú a magyar iskolák ezen dolgaiba bele nem vegyül. A magyar tanár a nyelvi nehézségekkel küzdő román tanuló szavallását e megjegyzéssel szakította félbe: «Nem a te szádba való Aranynak a nyelve!» És ez az ifjú betette Aranyt és soha többet ki nem nyitotta. A magyar tanár és ifjúság azt hiszik, hogy a román gyermeket az ő nemzetiségével, kétségtelenül alsóbb fokú műveltségével, szegényes viszonyaival, talán nyersebb, mondjuk épen durvább, falusias természetével szabad bosszantani, azokkal gúnyolódni, élcze-

lődni meg van engedve, mintha annak a porontynak nem volna érező szíve, s mintha az átszenvedett bántál makrói önmagában nem csinálna számadást, vagy neki mind az keserűséget és bánatot nem is okozna. Ha a tanár szeretet és türelem nélkül dolgozik, ugyan miért nyitja ki annak a román porontynak a szemét és a tudomány hatalma által miért nyom a kezébe fegyvert, hogy megdöngethesse azt, a ki őt szeretet nélkül felnevelte? Erdélyben a románra alkalmazzák e közmondást: farkas a szőrét elhagyja, de természetét nem. És a magyar pedagógus soha sem gondolkodott a román ember ezen természete felett, soha sem igyekezett a nevelés-tudomány fegyvereivel ezt a természetet legyőzni, a román új elzárkózottságát. félre vonul ás át, tartózkodó magaviseletét ellensúlyozni s őt egészen helyes irányba terelni.

A tanügyi adminisztráció román szempontból rideg, követelő: szelíden útba nem igazít, jóakaratu támogatás és segítségnyújtás helyett ridegen parancsol. — Ez az a kőszikla a folyam közepén, a mely magához engedi a hajót, hogy azt összetörve ellökje magától. Ebből az adminisztrációból hiányzik a szív, a melegség, az őszinte szeretet, — fennül a hatalom tudatában parancsolnak, lenn a felsőbb parancsra való rideg ragaszkodás. A felekezetekkel nem bánik egyformán, egyenlő mértékkel.

Szerencsétlen az az ország, a melynek annyi a felekezete és annyi az autonómiája! A magyar államban minden a felekezeteké, kevés az álla-

mé; vagyunk egy állam, a melynek nincs szabad röpte, szárnyait és lábait lekötve tartják az autonómiák. Hát így lehet-e ez az állam nagy és hatalmas? A fele kezetek az államérdekeinek hirdetésével megtépásszák az állam jogait s ha külön-külön kikérdeztetnek, mindenik azt feleli rá: «előbb az egyház, csak azután az állam!» De hát hány is csak az egyház? Az egyház sok, az állam, pedig egy; a sok sokat követel és az államnak nem marad semmi. A közoktatás minden rendezett államban közös állami ügy lett már. A tudásnak nincs felekezete, a tudás csak egy lehet. Nálunk azonban a kétszer kettőre nézve annyi a tudás, a hány a felekezet. Annyi a hazafiság is. Nálunk van protestáns, katolikus és más hazafiság, a mely az állammal mindjárt hajba kap, mihelyt arról van szó, hogy valamit a maga szabadalmaiból a haza jól felfogott érdekében engedjen. Legkitűnőbb államférfiaink politikai ténykedésükben egyes reformok tárgyalásánál nem arra vannak főgonddal, hogy az állam ereje mennyiben emelkedik azok elfogadása által, hanem hogy mennyit nyer, vagy veszít a felekezet, a melyhez tartoznak. A felekezetek nem bíznak a magyar állam állandóságában, úgy gondolkoznak: az állam ma ugyan magyar, holnap azonban lehet osztrák, porosz, vagy muszka, a felekezet azonban mindig magyarnak marad. Egy nagy tévedés, a melyet a múlt keményen megczáfolt. A magyar felekezetiek így gondolkodnának pedig helyesen: megerősítjük a magyar államot, hogy az mindig magyarnak maradjon;

feladjuk a felekezeti kicsinyeskedést, mert ha a magyar állam, mint ilyen megbukik, akkor a felekezeti magyar autonómia is rongy papírrá válik, a mit szétszaggathat az, a ki a magyar állam örökébe lépni fog. Nálunk az a minden bírálaton alóli felfogás uralkodik, hogy nem az állam biztosítja és védi a felekezeti autonómiákat, hanem az autonómiák biztosítják és tartják fenn az államot. Nincs még igaz államalkotási tudatunk s a szilárd állam megalkotási törekvésünk fogyatékos. Mi nem szilárd, erős állam területén, hanem egyházi kerületekben óhajtunk élni, jaj az államnak ha ebbe a keretbe beteszi a lábát. Ezen felfogás mellett az autonómiák meghízhatnak, az állam pedig megsoványodik.

A felekezetiiség nem szálka az én szememben; a lelkiismereti szabadság hive vagyok; a vallás dolgaiba az állam bele ne nyúljon. De a felekezeti kapzsiságot az állam rovására megtörendőnek tartom. Igaz, ez ideális dolog, a magyar államhatalom erre még nem elég erős. A vallás legyen a felekezeté, — de a közoktatás legyen állami ügy, hogy a felekezetek meg ne akasztassák képzelt érdekük, egymásközti versengésük, sokszor csodabogaraik által az államot a maga nemzeti politikájában, ténykedéseiben, céljaiban.

Úgy tartom azonban, hogy míg az államban államilag elismert felekezeti oktatás van, a tanügyi adminisztráció mérjen egy mértékkel, legyen következetes és igazságos; tanügyi téren egyforma szeretettel bánjék az autonomikus felekezetekkel.

A mi tanügyi adminisztrációnk az állam tekintélye, az egyenlő mérték és az igazság rovására egyik felekezettől fél, a másikat megfélemlíteni igyekszik; az egyiket támogatja, a másiknak jogaiba vág; az egyiktől kér, a másiknak parancsol, az egyikkel szemben túlerélyes sokszor a saját kedvéért is, a másikkal szemben engedékeny és elnéző, holott a törvény mindenket egy formán védi és biztosítja. A román egyházakkal különösen más hangon beszél ez a tanügyi adminisztráció, mint akármelyik más felekezettel.

Megcsinálták a tanügyi törvényeket; nem ismerték a tényleges állapotokat, vagy ha ismerték, előre tudták, hogy azok a törvények nem végrehajthatók. Az 1868-ki 38-ik alapvető tanügyi törvény számos rendelkezése holt §-nak maradt. A törvényhozás nem az ország tényleges viszonyaiból indult ki, hanem az ország tényleges viszonyaira alkalmazott idegen formákat, a melyek mint ököl a szemem, úgy illettek reánk. Annak a törvénynek számos átplántált intézménye kiszáradt, a mi talajunkban gyökeret verni nem tudott.

A tanügyi javaslatokat a törvényhozás nálunk mindig bizonyos lelkesedéssel szavazta meg, kár, hogy a nagy lelkesedés nem engedte meg jobban megvizsgálni a kérdések praktikumát s hogy az a lelkesedés, a végrehajtási nehézségek miatt, a tanügyi adminisztrációban gyorsan elillant. A magyar nyelv tanítását elrendelő 1879-iki XVIII-ik törvényczikknél igen sok tekintetből üdvösebbet képzelni alig lehetett, csakhogy a

törvényhozás nagy animójánál fogva a századok mulasztásait és eredményeit három év alatt akarta helyrehozni, illetőleg megsemmisíteni. Az 1879-ben hozott törvény erejénél fogva megkövetelte, hogy 1882-ben, három év múltán, minden tanító magyarul tudjon. Vannak dolgok, a melyek a «muszáj» szót meg nem tűrik. A törvényhozás 1879-ben hiában mondotta ki a «muszáj»-t arra nézve, hogy 1882-től fogva a felekezeti képezdék olyanok számára, a kik magyarul nem tudnak, nem adhatnak ki tanítói oklevelet s azok a tanítók, a kik ilyen oklevéllel nem bírnak állomásokra nem alkalmazhatók, mert a román tanítóképezdék tanárai sem tudtak magyarul, először tehát talán a képezdéket kellett volna megrendszabályozni, mert hiszen ugyan kitől tanult volna meg a román tanítójelölt három év alatt magyarul, ha a tanár maga sem bírta a nyelvet?

Most a törvény életbeléptetése után tizennégy esztendővel vesszük észre, hogy az 1879-iki XVIII-ik magyar nyelvi törvény csak épen komédia volt, port hintettek vele a világ szemébe és hogy annak az üdvös törvénynek a kellő végrehajtásáról komolyan nem gondolkodtak.

És ismét egy animosítás! Most egyszerre, azon a réven, mert nem tudnak magyarul, számos román tanító elmozdították állásából, holott talán első sorban azokat kellett volna megbüntetni, elbocsátni, a kik engedték, hogy a tizennégy esztendő minden eredmény nélkül múlték el. Mert ha a törvénybeli három év nem volt elégséges a törvény végrehajtására, tizennégy esztendő elég-

séges lett volna; ha pedig tizennégy év alatt sem tudták a törvényt végrehajtani, a mire különben csak három év volt kitűzve, akkor vagy a törvényhozás a hibás, hozván oly törvényt, a melyet végrehajtani nem lehetett, vagy, ha a törvény végrehajtható volt, hibás a tanügyi adminisztráció, hogy a törvényhozás rendelkezését három év helyett még tizennégy év alatt sem bírta végrehajtani.

Ebben a kérdésben elkövettek még egy nagy hibát, mely képes volt a törvény összes eredményeit kockára tenni, a törvénynek erkölcsi alapját pedig megrendíteni.

A tanügyi adminisztráció a magyar nyelv sikeres tanításáért a román tanítóság között jutalmakat osztogatott.

Hát az micsoda? A törvény azt parancsolja: «Ne ölj.!» Az igazságügyi adminisztráció azért nem osztogat jutalmakat azok között, a kik nem ölnek. A törvény meghatározza az állampolgárok kötelességeit, a melyeket jutalmak kilátása nélkül teljesíteni kell.

Ha ezeket a kötelességeket a jutalom kilátása fejében teljesíti valaki, úgy nála meg van támadva az erkölcsi alap. A többi iskolai tantárgyak tanításáért a tanító jutalmat nem kap. Köteles azért mindenikben a kellő sikert elérni. A magyar nyelv sikeres tanítását önmagáért a közhasznú nyelvért kellett volna a román tanítótól megkövetelni; azért, mert a törvény annak a tanítását az ő kötelességei közé sorozta.

Annyi tény, hogy a magyar nyelv tanítása

terén a jutalom osztogatás a román tanítóság között bizonyos szédelgést teremtett meg. A lát-szatra, a jutalomra volt a fősúly fektetve. A tan-ügyi adminisztráció a románok által e kérdés-ben egyszerűen be volt csapva.

A magyar nyelvvel szemben ezeknél fogva beállott a nemzetiségek gyűlölködése, a féltékeny-kedés, a bizalmatlanság, a sikeres izgatás; a nemzetiségek tudatába ment át, hogy a magyar a saját nyelve érdekében az állam pénzével veszteget; tűzzel-vassal magyarosít, holott én ezt a magyarosítást a nemzetiségeknél Erdélyben sehol sem látom; látok azonban egy csomó ferdeséget, a mely a magyar nyelv elleni küzdelmet, ellen-állást és izgatást sikeresen szítja s a mi az óhaj-tott céltől az állami nyelvet egyszerűen elüti.

Ezek által meg lett semmisítve minden jó eredmény, a mi mulhatatlanul bekövetkezik, ha az 1879-iki törvényt kevesebb lelkesedéssel, de több előrelátással és praktikusabb módon alkot-ták volna meg, szigorúbban és bölcsebben haj-tották volna végre.

Ezen az úton haladunk mi a kisdud óvási törvénynyel is. Alkottunk egy különben fe-llette üdvös törvényt szintén nagy lelkesedéssel, a melynek végrehajtására azonban sem pénzünk, sem megfelelő óvó-erőnk nincs.

És vájjon vetettek-e számot törvényhozóink a tanítói fizetések rendezésénél, az erdélyi román tannyelvű és egyáltalában a fele-, kezeti iskolák nyomorúságaival? Ezen rendezés szerint a tanítói fizetés minimuma 300 frt volna.

Kétségtelen silány egy minimum azután a nagy és fontos munka után, a melyet egy néptanító elvégez és mégis, ha a kormány ma szigorúan ragaszkodik a törvényhez és az erdélyi román iskola-fentartókat a silány minimum kiszolgáltatására szorítja, forrongás támadna, mert be kellene zárni a román iskolák 60%-át, lévén az iskola fentartó a minimum kiszolgáltatására teljesen képtelen. És ha a kormány a román iskolák ezen 60%-át megsemmisít 3né, vájjon mi állana elő? Az állam maga talán képes volna az így iskola nélkül levő községekben több ezerre menő iskolát egyszerre a törvény kívánalmainak megfelelően felállítani? Nem kénytelen tehát az állam hatalom tekintélyének rovására egy törvénytelen állapotot elnézni, eltűrni. A mikor a törvényhozás ezeket az összegeket a maga hatáskörében megszavazza, kérdem, gondol-e a román egyház nyomorúságaira; tudja-e mi az a román egyházközség, hogy az hogyan és miből él? Tudja-e azt, hogy a román egyházközség igen sok helyen a papjának évenként még száz forintot sem tud biztosítani; hogy a pap abból a néhány holdnyi kanonika-porczióból és abból a nyomorult kis stólából tengődik, a melynek nagy része ismét odavész? A pap túrja a földet, mint egy utolsó napszámos, hogy sokszor terhes családjának legalább a mindennapi kenyeret megszerezhesse. A román község Erdélyben vagyonnal nem bír, annál kevésbé vagyonos az egyház. Nem volt ideje egyiknek sem vagyontra szert tenni. 1848 előtt vagyongyűjtésről szó sem volt,

1848 után fokozódtak a rovatalók, ma pedig azok sok helyen 200%-ra is felemelkednek. Az egyház költségei szintén rovatai útján fedeztetnek; a tanítóval az egyházközség megalkuszik 20-tól 150 frtig, fennebb ritkán mehet. Ha a román tanítónak 200 frtot tesznek kilátásba, az már árisztokratikus göggel nézi le társait, 300 frt fizetést alig húz a tanítóság 15—20%-a. Sőt mi több, az a szegény román község, a mely sem a papjának, sem a tanítójának nem képes a megélhetést biztosítani, kényszerítve van a magyar magán kultúr-intézményeknek is adózni, a nélkül, hogy a magyar községek a román kultúr-intézményekkel szemben a viszonyosság elvén állnának. Pedig az igazság az volna. Ha az Emke részére Küküllőmegye meg tudott szavazni rovatai útján fedezendő 15.000 frtot, legyen ereje megszavazni a román iskolák számára is legalább 5.000-et.

Ez a kölcsönösség a két népet közelebb hozná egymáshoz. De egy magán magyar társaságnak, legyen bár oly üdvös célú, mint az Emke, adni 15 ezeret, a melynek tekintélyes része román pénz, és a román kultúr-célokra, ha kérnének, nem szavazni meg semmit, ez megrendíti a románban a bizalmat a magyar igazságérzet iránt.

Ha már elismerik az egyházak autonomikus jogait s megengedik, hogy azok az államnak iskolafentartási terhét, a felekezeti iskolák fentartásával, részben hordozzák, akkor a tanügyi politikának nem a leggazdagabb, hanem a legszegényebb egyházak szempontjából kellene kiin-

dulni, mert ellenkező esetben a szegény egyházak létele veszélyeztetik. És könnyű is a római katolikus, meg a protestáns felekezeteknek ebben a kérdésben a. kor színvonalára emelkedni, mert az első kilenczszáz esztendő óta a királyok és a fejedelmek bőséges kegyeiben részesül, az utóbbi, Erdélyben szintén államvallás lévén, a fejedelmek nagy anyagi támogatását élvezte, de mivel dicsekedhetik a görög katolikus és a görög-keleti egyház? Nem ő az oka annak, hogy szegény. A mi közvagyona van, azt egy utolsó fillérig maga adta össze; a szegény nép zsebéből gyűlt össze az utolsó garasig; azért az a közvagyon nem is lehet nagy, s azért tanügyi téren nem is versenyezhetünk a többi erdélyi gazdagabb felekezetekkel.

Nem hiában állítottam, hogy a mi tanügyi adminisztrácziónk román szempontból rideg. Ez a ridegség egész működésén vörös fonalként húzódik végig. Példákat hozok fel:

A román tanár és tanító például hiában szerez diplomákat, mert állami intézetbe a bizalom hiánya miatt alkalmaztatást nem nyer. Kész férfaink elhelyezkednek tehát másképpen. — Huszonhét esztendei magyar kormányzat után sincsenek tankönyveink. A kormány a helyett, hogy jóindulatú útbaigazítások által a román tankönyv irodalmat a rendes, hazafias mederbe terelte volna, a már aprobált tankönyveket is kitiltotta a használatból. Így Viciu Elek «Legendär»-ja hat esztendeig jó volt a román gimnáziumokban, a hetedik évben kitiltották, mert valamely kritikus

Carmen Sylvának «Puiul» (Fióka) című allegorikus közleményében veszedelmet fedezett fel a magyar államra nézve. Hiszen az iskolában nem is lehet mindenféle ostobaságot összetanítani. Különösen az állameszme, az igaz hazafiság ellen nem szabad vétenünk. De ezeknek érdekében a túlhajtott gondoskodás és a képzelőds szintén árt, s a mi legfőbb, nevetséges. Hiszen a magyar vissza emlékezhetik a nemet kormány e fajtájú csodabogaraira. Mit várt eddig e téren a kormány? Azt-e, hogy a román tanár nagy költséggel kinyomassa a tankönyvet, hogy aztán a közoktatási tanács, igen gyakran elfogult s románul nem tudó bíráló véleménye alapján, agyon üsse? A román tanár szegény, ily kétes vállalatokba nem bocsátkozhatik. Könyvkiadó annál kevésbbé. Tehát nem volt és nincs ma sem tankönyv. A német kormány ebben a tekintetben helyesebben járt el: megcsináltatta saját ízlése szerint, saját költségén a megkívántató tankönyveket. A kormánynak is kötelessége lett volna a román tankönyv irodalmat lábra állítani. Ha a hegy nem ment Mahommedhez, ennek kellett volna a hegy felé közeledni: pályázatok, vagy megbízások útján a tankönyveket megírtni. — Az érettségi vizsgálatokon a kormány a többi felekezetekkel szemben figyelmes és udvarias. Mindig saját felekezetükből kapnak miniszteri biztosokat. A román egyházakkal szemben ez a figyelem merőben hiányzik. A kormány a román gimnáziumokba más felekezetű férfiakat küld, a kik gyakran a nyelvet sem beszélnek. Román ajkú kormánybiz-

tosokról szó sincs, a mi azt jelenti, hogy a kormány a szinte három milliónyi oláhság között egyetlen tanult erővel sem rendelkezik, a kiben teljesen megbíznék. Ezt mutatni legalább is nem politikus dolog. Sem tanfelügyelő, sem főigazgató nincs román, sem a közoktatási kormányban, sem a Közoktatási Tanácsban nincs román. És ha a két magyar egyetem román nyelvi tanárai kidőlnek majd, a román nyelv egyetemi tanítása is idegeti kezekbe jut, miután a kormánynak esze ágában sincs a maga idejében ezen fontos állásokra megbízható erőket nevelni és biztosítani. — Ez idő szerint öt román gimnáziumot kell ellátni román tanerőkkel, de azért a román nyelv tanárainak még sincs helyük a magyar tanárképző intézetekben. Az egyetemek két román tanárát megfosztják attól a szép feladattól, hogy a nyelv és irodalom tanítását egy helyes, tudományos útra tereljék, hogy azt a sok dudvát, a mi e téren lábra kapott, kitéphessék. Azokban a tanárképző intézetekbe mindenféle magán és klikkérdek utat tud magának csinálni — a román hazafias érdekek támogatására azonban egyetlen fillér sem jut. Ehhez a magyar állam területén senkinek sincs érzéke.

A Replika terjesztéséért felfüggesztettek néhány besztercze-naszódmegyei tanítót. Igen helyesen! A tanító ne legyen hazafiatlan és üszköt ne dobjon a nemzetiségek közé; az ő hivatása más legyen. És ugyancsak Besztercze-Naszódmegyében a közigazgatás beszüntetett saját maga

által felállított több községi iskolát A tanítókat is a közigazgatás erősítette meg állomásaikon. Ez a közigazgatás a tanítókat törvénytelenül egyszerűen megfosztotta kenyerüktől és elküldötte a szélrózsa minden irányába, holott a tanítók az 1868: 38-ik t.-czikk értelmében állomásaikból csak fegyelmi utón mozdíthatók el. A tanítók hiában folyamodtak kártalanításért. Ennek a közigazgatásnak már nem volt érzéke ahhoz, hogy igazságot szolgáltatson, hogy törvényszerűen gondoskodjék a tanítókról, ha románok is, a kik saját hibájukon kívül estek el állomásaiktól. Már most miféle fogalmat fog magának a román tanító alkotni a tanügyi adminisztrációról? Azt a fogalmat, hogy büntetni kész, de jogsérelmet orvosolni nem tud.

Még igen sok a mondani valóm.

Sem a sajtó sem a színház nem ismeri e tekintetben kötelességét. A kolozsvári nemzeti színház állami és királyi szubvenczióban részesül. Tehát az oláhság filléreiből is csak jut egy néhány a színészek és a vállalkozó urak zsebeibe. Nem is ez a baj, — a baj az, hogy ebben a nemzeti színházban a színész urak maguknak az oláhság kontójára sokszor igen bántó, otromba élczekeket engednek meg, és senki sincs, a ki ezt a léhaságot a nemzeti színházban egyszer és mindenkorra megszüntesse. A románság nem jár el a színházba, mert nem tudja, hogy a színész urak részéről melyik perczen fog ilynemű viccz-kitüntetésben részesülni. A karzat által senki sem szereti magát kikaczagtatni. Pedig ez a szín-

ház a nemzetiségek között valódi missziót teljesíthetne, nem a vállalkozók útján, kik a saját magán érdekeiket hajhásszák, hanem ha államosítottatnék. Az én gondolkodásomra nem az iskola, hanem az a farkasutczai nemzeti színház hatott. A színész egy serdülő kedélyre nagyobb benyomást gyakorol egyetlen estén, mint a tanár egy év alatt. De többet is ronthat. E kérdésben a szív hatalmasabb az észnél. A kolozsvári nemzeti színházat ki kell venni a hasznokat váró vállalkozás kezéből és államivá kell tenni. Ne a vállalkozó húzzon hasznokat, hanem a nemzeti ügy.

Száz módja volna annak, hogy a román ifjúság a magyar nemzeti színház felé tereltesse és hogy az a román közönség által megkedveltesse. De sehol semmiféle öntudatos munka, semmiféle igyekezet arra nézve, hogy a románság életfolyása egy közös mederbe tereltesse. E szempontból senki sem bíbelődik a magasabb rendű állami érdekekkel, — az állami czélokat megtörik a magán személyi érdekek.

Avagy talán a sajtó a nemzetiségi kérdésben felfogja a valódi hivatását és a szerint él? Nem. Magam is hírlapíró vagyok, de ki kell jelentenem, nem tehetek róla, hogy a sajtó erre a kérdésre rombolólag hat. Magatartása nem békítő, hanem elvadító. Nem bírál, hanem személyeskedik; nem keresi az érintkezési pontokat, hanem mindig az eltaszítókra fektet súlyt. A mellett ideges, bántó és igazságtalan. Az egyes románok által elkövetett bűntényeket mindig a

nemzetiséggel hozza kapcsolatba; a román sajtó kifakadásait pedig tulliczitalja. Pedig mindig komolynak és mindig higgadtnak kellene lenni, nemcsak azért, mert műveltebb, hanem azért is, mert erősebb. Hanem az az erő és az a műveltség a magyar sajtót elbizakodottá és gunyorossá teszi és a helyett, hogy erejével és műveltségével, komoly és higgadt magatartásánál fogva imponálna, idegességénél fogva rombol s az idegen elemeket végképpen eltaszítja magától nem hagyván fenn semmiféle érintkezési pontot. A magyar sajtó a román sajtóból csak olyant vesz át, a mire egyet üthet, a mit megbélyegezhet, egyéb érdekeivel egyáltalában nem bíbelődik. Ezért a románság a magyar újságokat nem is olvassa. Három milliónyi románságból nem akad 200 ember az egész országban, a ki magyar újságra előfizetne, ennek is nagy része állami hivatalnok. A magyar sajtó a románság kontójára szabadon és büntetlenül terjeszt álhíreket; ferdít, valótlanságokat hirdet, sért; nem megfontoló, nem elbíráló; a közérdek, a közügy, a tapasztalat, az ildom tekintetei sokszor nem bírnak elhatározással ténykedésére, mozgatja tisztán a szenvedély, tömjénez a közönség szenzációt kereső hajlamainak és a helyett, hogy ezeket a hajlamokat megfojtaná, táplálja azokat sokszor az igazság, a közügy érdekeinek megcsonkításával. *E tekintetben egyetlen sajtó sincs Európában oly kényes helyzetben, mint a magyar. Sajnos, hogy ezt a magasztos feladatot úgy teljesíti, hogy asztalhoz vágja a tojást, mint Kolumbus.*

A jog tudata még nem jogosít fel senkit arra, hogy durva is legyen, A hatalom tudata senkit sem jogosít fel arra, hogy hatalmaskodjék; — a jog és hatalom tudata mellett még sok más tulajdon szükséges, a mi önként rávezesse az idegent azoknak elismerésére. Erre a magyar sajtó képtelen.

A magyar sajtó tekintélyben nem felfelé, hanem lefelé halad; abban nem a magyar gavallérság, a magyar jellem, hanem valami idegen szellem érvényesül, a mely a magyar sajtóra és a magyar temperamentumra rá van erőszakolva. A magyar jellem többé nem úr a maga sajtójában és a magyar nem elég erős arra, hogy azt az idegen szellemet benne megfojtsa.

És nem találkozunk érintkezési pontokkal a tudományosság terén sem. A magyar nemzettesthez tartoznék egy csomó nemzetiség, a melyekről a magyar nem tudja miféle elemek. Nem ismeri az országban lakó népek nyelvét, irodalmát, szokásait, erkölcsseit, individuális belső és külső világukat. A magyar irodalomban erre vonatkozólag szakmunkákat hiában keresünk.

Á magyar tudományos akadémia e kérdéssel alig foglalkozik. Ez a testület saját tagjait külföldi remekek lefordítási munkájával halmozza el, de nem tud senkit megbízni azzal, hogy hazánk nemzetiségeiről alapvető munkákat megírjon. A Hunfalvi fogyatékos ethnographiájával az egész ügyet befejezettnek tekinti. A földrajzi és az ethnographiai társaság pedig szegény.

Divatba jött Finnország halásznépeihez ván-

dorolni; azokat nagy költséggel apróra felboncsolni; könyveket írni a hegyszakadékok elárvult egyes törzseinek nyelvi elváltozásairól; egy-egy felfedezett szógyökre, vagy képzőre óriási épületeket emelni és e révén már igen sok nagy tudóssal rendelkezünk. De a ki a szomszéd román állam jelen szervezetéről, viszonyairól többet tud annál, hogy van egy Ligája, a mely Erdély elfoglalására törekszik, már tünemény, a kit megbámulnak az ország egyik szélétől a másikig. A csuvasz és ezekhez hasonló népekről a magyar akadémiában igen gyakran, igen tanulságos dolgokat hallunk, a hazai szinte három milliónyi románság nyelvéről, irodalmáról, vagy a szomszéd román állam tudományos mozgalmairól, majd csak a Finnország által kinevelt lapp, vagy cseremisztudósok munkáiból fog az akadémia bővebb tudomást szerezni. Ezt a kis szívességet Finnország, az a halásznépeinek oly meleg felkarolása után, a mi akadémiánknak viszonzásul megteheti.

Nálunk egy divatos néprajz kapott lábra, a cigányoké. A többi népek néprajzával behatóbban csak külföldiek foglalkoznak. A külföld e tekintetben igen nagy szolgálatokat tesz nekünk. A német kormány a román nép tanulmányozása ezéjéből Weigand Gusztáv tanárt tetemes államsegélyben részesíti, és e férfiú bejárja Macedóniát, a románok által lakott helyeket, kutat és tanulmányoz. A magyar is elmegy Finnországba, bejárja a Volga vidékeit is,— de az előtte levő népelemeket nem ismeri. Az egész magyar tu-

dományos világnak nincs egy románistája, egy szlávistája.

Tudom én azt, a magyarnak kötelessége saját nyelvi rokonsága után kutatni. Értem én azt, hogy ez a kötelesség sem nem kicsiny, sem nem mellőzhető; ezzel a kötelességgel egyenragúnak tartom azonban a magyarnak a másik kötelességét: megismerni saját népeit, ezeknek lakóhelyeiben saját országát; a móczok-földét, a szászok lakóhelyét nem tekinteni idegen területnek; megállapítani, hogy a magyarnak belső és külső szellem világa, nyelve, szokása, erkölce, minő hatással volt annak az államnak a belsejére, a hazai népekre, a melyet ezer év óta bír s a kikkel annyi századok óta együtt lakik. Nem csak azzal kellene foglalkozni, hogy az ugarság mennyiben érvényesül a nyelvben és ennek kedvéért, mindenféle csiri-biri népeket felkutatni, hanem azzal is, hogy a magyar néphitben, költészetben, szokásban és erkölcsben mi van a hazai népek kincstárából és viszont, mi a magyar hatás a nemzetiségeknél; szóval a hazai népelemek egymásra való kölcsönös hatását szakszerűen ki kellene mutatni.

E téren azonban visszafejlődést tapasztalunk, Magyarországnak nincs még ethnographusa. A mutatkozó erőket nem neveli és nem segíti senki, mert ha nevelte és segítette volna, bizonyára ma nem volna ok a panaszra.

Egy országban, a melyben annyi a nemzetiség, természetszerűen sok ethnographusnak, ethnologusnak kellene lenni.

És különösen Erdélyben, a magyar és a román népélet összetört, a két elem minden téren nagy hatást gyakorolt egymásra. De hát tudományosan ki bajlódik ezzel? És vájjon ki bajlódik a szomszéd román állam tudományos mozgalmaival, Akadémiájával? Talán ennek valamely tudósát megválasztották tagnak tisztán politikából? Talán a két tudományos testület között fennáll valamely barátságos kölcsönösség, valamely érintkezési pont, a mi a két nemzetet is egymáshoz közelebb hozná? Szó sincs róla. A román akadémia e tekintetben elől jár, a maga kebelében magyar tudósoknak helyet tudott csinálni. A magyar akadémia azonban belefulladás fiatal óriásainak, apró tudósainak különféle érdekéket hajhászó személyes intrikáiban, kicsinyeskedéseiben és magas létráról nézi le a fejlődő szomszédot, gondolván, hogy ezzel agyonütötte egész jövőjét, fejlődését. Ennél pedig sokkal szebben tudhatna szolgálni az akadémia a magasabb állami érdekeknek.

Ebben a sok nyelvű államban gondolt-e valaha valaki arra, hogy az egyes reform kérdések iránt a különféle nemzetiségeket jóindulatúlag felvilágosítsák? Hogy a nemzetiségek közé hazafias irányú könyveket terjesszenek, a magyar remekket románra átültessék, hogy a magyar kultúra a nemzetiségek között gyökereket verjen? Hát vájjon nagy dolog lett volna az, hogy a magyar hazafiságnak, gondolkodásnak, szellemnek híveket szerezzenek a nemzetiségek között olyféle vállalat útján, mint a «Jó könyvek» vállalata volt? Ugyan mibe került volna ez évenként? És külö-

nösen a románokra kellett volna hatni, mert a románok mutatnak legkevesebb hajlandóságot a magyar kultúra befogadására. A magyar államnak van egy rendelkezési alapja, a mely tisztán a hatalmon levő párt érdekeinek szolgál és van egy sajtóirodája, a mely az uralkodó pártra és miniszterekre vonatkozó lapki vonatozásokra fecsérli el idejét, de nincs rendelkezési alapja és sajtóirodája, a mely az állam tekintélyét künn és benn megóvná és annak szolgálatot tenne. Az állam érdeke, becsülete több az egyes párt, vagy az egyes kormány érdekeinél, mert egy kormány ma van, holnap eltűnik, de az államnak mindig léteznie kell.

A magyar állam kitiltja területéről a neki, vagy az államnak ártó külföldi román lapokat. Csupa kaczagás! Forduló postával azok azért átlépi határainkat más czímen s nincs az egész sajtóirodában, vagy minisztériumokban ember, a ki megmondaná, hogy az a más czím, a mi ma beérkezik, ugyanaz azzal, a mit tegnap kitiltottak. Vagy nincs a ki a nemzetiségi kérdésben megjelent iratokat, programokat számban tartsa. Innen van a kapkodás a sajtópe-rekben is.

Én például a memorandum-pört meg nem indítottam volna, mert a mi abban a memorandumban van, ugyanaz el volt már mondva hatásosabban többször megelőzőleg. Aztán vagy van egyenlőség, vagy nincs. Ha van egyenlőség, tessék beperesíteni a függetlenségi pártot, a ki programjába felvette az 1867-ki kiegyezési tör-

vény megváltoztatását, s a közös monarchia alapját akaija megdönteni. A memorándisták az unió törvény ellen agitálnak. Igaz az, hogy a magyar királyság önálló, független, hatalmas volt. Nem volt benne semmi közösügy. Nem kellett tojasok között tánczolni, megcsinálta a maga politikáját tetszése szerint. Helyes, hogy van egy párt, a mely a magyar állam ezen fényét és dicsőségét visszaálmodja és programjába vette fel. De az is igaz, hogy Erdély önálló, független fejedelemség volt, a mely önállóan intézte ügyeit. Alakulhat akár magyar, akár román párt, a mely ezt szintén visszaálmodja. Helyes-e vagy nem, használ-e, vagy sem a mai államszervezetnek e politika, az egészen más kérdés. A mi engem illet én az uniónak feltétlen hive vagyok, mert egy erős magyar államban látom a keleti román-ság léteit is biztosítva, de más más véleményben lehet. De ezért a más véleményért egy szabad államban én polgártársaimat perbe nem fogom. Az én véleményemnek erővel, hatalmaskodással őket megnyerni igyekezni nem fogok. Ez az én véleményem és ellenkező véleménybe nem hecczeltetem magam semmiféle párt presszióból. A kormány is így tehetett volna.

Könnyű volt a magyar nemzetnek, a magyar államnak ezer esztendeig fennállani, mert a nemesség jogintézményében bírt egy csodaszert, a mi a különféle szíveket magyarrá egybeforrasztotta. A második ezer évre csodaszerről a magyar nem gondoskodott. A második ezer évet bölcs tappintat, mérséklet, ildom, józanság fogná szá-

mára biztosítani. Ez nehezebb ezer a honalapításnál; az elbizakodás, a kapdosás és elhirtelenkedés, az ellenségek kicsinylése, a végzetes tétlenség, az államot egy év alatt is fel bomlaszthatja.

Még csak néhány szót akarok e czímben a minisztériumokról szólani. A román nép e hazában bátran elmondhatja, hogy a mi rász van a magyar állami közéletben, abban neki semmi része sincs. Nem felelős semmiről, nem vett részt sem a törvényhozásban, sem a kormányzatban. Ha ez a rendszer megbukik, azért csak a magyar lehet a felelős.

Tudom én azt, hogy ezt a felelősséget nem is fogja senkinek a nyakába varrni. De bölcs dolog lett volna felette osztozkodni. Bölcs dolog lett volna a román elemet belevonni az érdekkörbe, a felelősségbe.

Különösen a minisztériumokban nincs román. A minisztériumokat, mint a sáskák ellepik, a vagyonosabb, becézett és protegált magyar ifjak, a kik három esztendeig ingyen hajlandók szolgálni, csakhogy később bejuthassanak. A szegényebb elemet teljesen kirekesztik a szolgálatból. A román ifjú, már mint tanuló rászorul a segélyre, nem hogy akkor, mikor végez, még ingyen szolgáljon a kormánynak három esztendeig. A minisztériumok gyakornokai között nincs egyetlen román sem. Egy pár minisztérium egész létszámában nem találkozunk egyetlen románnal sem. A kormány mindezt nem veszi észre, vagy talán örvend, hogy ez így van. Hieronymi belügyminiszter ez előtt egy évvel — nyilatkozott is e

kérdésben, — ígérte az alkalmaztatást, de azért egy év alatt egyetlen románra sem kerülhetett még sor.

A miniszterek, ha szorul a czipő, úgy lát-szik könnyen ígérnek; a magyar állami kormány-zat tekintélye érdekében azonban az adott szót meg is kellene tartani. Az állam miniszterei ne játszódjanak szavukkal, mint a gyermek a lap-dával. Ne ígérjenek semmit, de ha Ígérnek adott szavukhoz ragaszkodjanak. A legr primitívebb tár-sadalmi felfogás is ezt javasolja, hát aztán az államnak tekintélye, erkölcse, hogy ne követelné ezt? — Eljő majd az idő, hogy a miniszter még kötéllel sem foghat a románok között hivatal-nokot; egy időn túl a román ifjú nem fog szol-gálatába lépni a magyar államnak semmiféle javadalomért, mert bűnnek fogja tartani az eskületét. A hajsza e tekintetben már is megindult. A számos főispáni titkár között egyetlen román sincs, azok a helyek a különös kegyenczek számára vannak fentartva; a kor-mány nem tudja még, hogy a czinegét czinegé-vel lehet megfogni; ő ellenkezőleg a czinegét veresbegygyel akarja lépre csalni, — csakhogy ezek soha sem fogják egymást megérteni. A kor-mány hát csak várja, míg a czinege megérti a veresbegygyet, vagy megfordítva.

*

Lelkem mélyéből fakadtak az eddigiek. El-mondottam őszintén mindazt, a mi engem bán-

tott és elmondottam bántási szándék nélkül. Sem ráncor, sem melléktekintet nem szólott belőlem. E hazának közös fiai vagyunk, a hazáért közösen békében kellene élnünk. Ezért szólaltam fel. És megvilágítottam egy rendszert, a mely nemzetiségi szempontból határozottan veszedelmes. Nincs kormányzat hibák nélkül; kinövései vannak minden rózsának. Nem a rózsaszárnak akarom én ártani; célom, hogy a kinövések elmetesszenek. Lesz-e ehhez ereje az illetékeseknek, nem tudom, annyi bizonyos, hogy a fattyú hajtás a rózsát többnyire megöli.

III. Román-magyar érdekek.

Nem fogok új dolgokat mondani.

Európa keleti részében a szlávoktól körülveve egymás mellett két nemzet él: a magyar és a román. Két nép, a mely bár fajilag egymástól különbözik, de a közös érdeknél fogva egymásra van utalva; szeretniök kellene egymást, egymást megértve támogatniok, jóban és roszban együtt kellene érezniök. Egy sziget ez a szláv tenger közepén. A közös feladat az volna tehát, hogy mindkettő a sziget partjait megerősítse, hogy a tenger hullámcsapásai időként a part földjét meg ne rongálja; nehogy idővel a sziget eltűnjék, megsemmisüljön a tenger áradatban. Ez volna a feladat.

A kis nemzeteknek nagyobb óvatosságra és bölcsességre van szükségük, mint a nagyoknak, hogy fenmaradásuk biztosíttassék. A kis fajok belső erő, akarat, óvatosság és bölcsesség nélkül hamarabb megsemmisülhetnek, mert kritikus időben egyszerre mindent kockára tesznek, nincs

honnan felfrissüljenek, felújuljanak, mint a hatalmas fajok. Lelkem mélyéből meg vagyok győződve, hogy a magyar nemzet pusztulása a román állam pusztulását fogja maga után vonni. A mi államiságunk megsemmisülése, a román állam meggyengülését, megtámadhatóságát vonná maga után, mert Közösen egy szigetet alkotunk, ha elnyel az ár, mindkettőnket meg fog semmisíteni. És sem a magyarnak, sem a románnak nem fog többé feltámadása lenni.

A román nemzet, a szabad román állam ott a maga helyén egy európai, közszükség, egy gondviselészerű alakulás, a mely nagyszabású szolgálatokat tehet az európai közbékének és nekünk, a magyar államnak. Nincs is Európában ellensége csak egy, a pánszlávizmus. A magyar állam és ilyen; egy európai közszükség, nagyszabású szolgálatokat teszünk az európai egyensúlynak is a román államnak; nem is volt nekünk más ellenségünk, a mely megsemmisítésünkre tört, csak az u. n. Kamarilla. A két egymásra utalt nép, a helyett, hogy egymást megértve, egymást megbecsülnék, vad gyűlölettel törnek egymásra; érdekeik ellentétbe állítva, mintha nem egymás támogatása, hanem egymás megsemmisítése volna a cél; mintha nem természetes barát, hanem mindkettő esküdt ellenség volna. Tehát mindkettőnknek meg van a magunk baja, ellensége.

Úgy a magyar, mint a román államiság ma tényleg biztosítva van. Létele tisztán tőlünk függ; a ma a miénk, a mi óvatosságunktól, a mi bölcsességünktől függ, hogy a holnap

is a miénk legyen. De a holnapra nézve rász jeleket látok. Ellenségeink a román államiságot harczba taszították a mi államiságunk ellen; a belső fejlődés erőgyűjtés, kitartó áldásos munka helyett, a két államot egy áldástalan sorvasztó tusában látjuk beletaszítva. A cél a két állam megsemmisítése. Ebből a célból külső ellenségeink egyfelől nemzetiségeinket biztatják, a pánszlávizmus pedig másfelől a román közvéleményt tartja lázban ellenünk. Lehet, hogy egy csapással két legyet fognak leüthetni, két államot fognak megtörni egyszerre, de iszonyú katasztrófák árán. A fegyver, a melyet a magyar állam ellen a románság kezébe nyomnak, igen hatalmas: az az ideál, amelyért minden román rajong, az összes románok egyesülése. Mézzel szokták megfogni a legyet.

A román királyság erőtől duzzadó fiatal, pezsgő állam. Benne a románság, mint Hasdeu Bogdán kiváló román író mondta «Mi 1892-ben» című felolvasásában, tekintélyes román közönség előtt, gyermek-nemzet, a melyben nincs szeretet, állhatatosság, jellem és utánoz, mint a majom. «Nálunk, folytatja, ha az egyik párt uralomra jut, a másik is uralkodni akar, de nem tehetvén, a pártok egymás között vádaskodnak, gyanúsítanak, hajbakapnak. Így játszik a politikásdit, de az ne aggasszon minket, a gyermekek hamar kibékülnek.»

De engem a román pártok ezen tusakodása aggaszt, a helyzet pedig kibékíteni nem tud. Hasdeu szavait nem idéztem én azért, hogy a

román nemzetet kisebbitsem. Isten a tanúm, rajongok a román államért, lelkem egész mélyéből óhajtok neki erőt, fényt és dicsőséget, de mindezeket veszélyeztetve látom az ideál utáni kalandozásban, mert abban a munkában a pánszlávizmus kezét látom dolgozni.

A román elem soha sem lesz sem német, sem magyar, de orosz igen. A két nép hitvallása egy, hitvilága közös; vannak közös jellemvonásaik, több érintkezési pontjuk, közös egyházi múltjuk, csakhogy az orosz szívósabb, bigottabb és hatalmasabb is. A román elem az oroszszal szemben fel sem veszi a keztyűt, kétségbeesetten megadja magát. Mint mikor a gyenge csiripelő madárra ráveti magát a sólyom, nincs önvédelem. Ezt Romániában mindenki tudja. A berlini béke óta (1872) Beszarábia 112 román községe orosz tudott lenni; nem volt semmi ellenállás, a román állam, a román pártok részéről semmi támogatás, semmi részvétel, semmi jaj. Ez fáj és ez okoz nekem aggodalmat, mert megerősít engem hitemben, hogy az államiságunk elleni harcz, a román ideál oda dobásával, onnan támogattatok, a honnan a román állam léteitét fenyegetve látom.

Megmagyarázom a dolgot.

A pánszlávizmus nem rajong a kis nemzetek és országok függetlenségéért. Nála csak sakkfigurák, a melyekkel játszik. A figurákat a játszók kéz czéltudatosan mozgatja. — A pánszlávizmus a kis nemzetek függetlenségét más államokra nézve érvényesnek tartja, de magára nézve nem; ő szabadon nyúl bele azoknak ügyeibe és

összekuszálja a szálakat nehogy azok rendben legyenek. Bulgáriát már tudjuk miért szabadította fel az orosz, hogy magának és befolyásának megtarthassa. Szerbiát, mert független politikát óhajtana vinni, állandóan izgató szerekkel látja el, a míg idegeit teljesen megrongálja. Inkább pusztulás, bomlás, mint a pánszlávizmus befolyásának meggyengítése; Montenegro csak a boldog ország, mert politikáját egyenesen Oroszország vezeti. — Albánia harczias népét az orosz-kéz mozgatja, mely Maczedonia odaígérgetésével a görögséget is megnyerte céljainak. Bulgáriát gyűlöli, benne forradalmakat támaszt, merényleteket eszközöl, mert nem cselekszik parancsai szerint. Bosznia és Hercegovinával sem vagyunk másképpen, holnap rákerül a sor.

Íme a sakk-figurák az egész Balkánban. Oroszország a maga területén a románságát meg-oroszoeitja; Maczedonia egy millió románságát meggörögösíti, Románia románságát pedig Magyarország ellen küldi harczba, a román ideállal a zászlókon. A mig tehát Maczedoniában és Beszarábiában azt az ideált megtöri, megsemmisíti, addig a román királyságot lázban tartja vele — egy békés szomszéd állam ellen. És a pánszlávizmus célja? Uralkodni az egész Balkán felett; a törököt kikergetni Európából és Konstantinápolyból második orosz fővárost csinálni. Mit gondolnak a román politikusok, hogy a pánszlávizmus győzelme e kérdésben túrni fog aztán egy kis királyságot, ápolni fogja továbbra is a román ideált, vagy pedig engedni fogja, hogy politi-

kásdi, királyosdi játékát a román ideál érdekei szerint tovább is folytathassa? A vakok és az orosz érdekekben elfogultak azt fogják felelni, hogy igen!

Ennek a román ideálnak a magyar nemzeti állam útjában áll. Össze nem férnek, miként nem fér össze a tűz a vízzel. Ő a magyar államtól azt követeli, hogy egyelőre nemzetiségi szövetséggé, állammá alakuljon, a melyben az egyes nemzetiségek külön autonomikus jogokkal bujálnak. Hát azután? Azután be fog következni az, a mi tényleg fennforog az egész Balkánban, hogy a hazai szlávok az oroszban egy hatalmas protektorra fog szert tenni, a mely a hazai nemzetiségek további haj bakapatása által benn a nyugalmat megzavarja és folytonos forrongásba fogja tartani. Ki fogja vájjon akkor a szövetséges nemzetiségi államot megvédelmezni? Honnan fog akkor az az állam erőt meríteni az orosz befolyás ellen? Talán meg fogja védelmezhetni a szebeni Komité, vagy a Liga csődületekkel? Vagy talán a román királyság fog merni az orosz számitásokra keresztet húzni? Nem! Bekövetkezik az európai bomlás, a krach, a szláv államok kitágulása, újjáalakulása és bekövetkezik a román állam teljes elszigeteltsége és végpusztulása a szláv tenger közepén. Az európai egyensúlyt a magyar nemzeti állam tartja fenn. Csak nemzetiségi gyűlölettől megvakítva beszélhetünk másképpen.

A magyar nemzeti államtól függ a román nemzeti állam fennállása, a mely pillanatban ez

megsemmisül, I. Károly király koronája többé biztosítva nincs. És Ausztria is úgy vigyázzon magára, hogy az osztrák-magyar monarchiában csak a magyar áll egyedül, csak a magyar akarja őszintén fennállását, s hogy a magyar nemzeti állam felbomlásával, a néppatakok többé nem a tavakba, a koronaországokba fognak összefolyni, hanem igyekezni fognak a tenger felé, egyesülni az anyával; Ausztriából nem fog fennmaradni csak épen a név, a mely ma jelent még valamit, de akkor nem fog jelenteni semmit.

Azok a körök, a melyek Ausztriából a mi nemzetiségeinket ma biztatgatják, jól tudják, hogy a követelések dolgában mennyit érnek. Mi románok 1849-től 1865-ig egyebet sem csináltunk, mint a trónhoz való ragaszkodásunk jeligéje alatt folytonosan követeltünk. Az önálló román területen való berendezkedéstől, a tisztán román «nagyherczeg» kinevezésétől kezdve mindenért folyamodtunk. Mit adtak meg nekünk mindezekből? Már ha egy abszolutisztikus kormány nem tudott reflektálni ezekre, hogy reflektálhasson az alkotmányos magyar állam? A királyhoz való ragaszkodásunkat nem úgy tanúsíthatjuk, hogy óhajtásainkat a képtelenségekig fokozzuk, hanem úgy, hogy azokat az állam törvényes korlátai között mérsékeljük.

Azért aggaszt engem Románia politikásdi játéka; azért aggaszt engem a nagyozolás, a nagy politika csinálás, mert ebben a román királyság elkoldusodását, elszegenyedését látom. Egy kis nemzet nem folytathat nagy európai politikát.

Már a királysági berendezkedés, a külföldi képviselőségek beállítása, a hadsereg létszámának felemelése, a királyi fény és pompa rengeteg költséget varrt az 5 milliányi nemzet nyakába. És miért? nagyzolásból. Mert hiszen mindez szolidabb alakban is megtörténhetett volna. Ki bántja a román királyságot? Ki igyekszik annak elfoglalására? Ki volna neki ellensége? De hát imponálni akar, — senkinek; terjeszkedni akar, kifelé gravitáló politikát folytat, a mi államadóságait már is milliárdokra emelte. És a külső fény kedvéért nyomorban hagyták a népet. A román királtság román paraszt népe fogy. Nagy is a jajgatás a kamarákban és a sajtóban. De a népet nem lehet jajgatással megszorítani, sem ideállal, sem nagyzolással. A statisztika kérlelhetetlen és a természetet nem lehet megcsalni. Ha nincs jó táplálék, jó egészségügy, jó ruházat,—jó gondozás, nincs szaporodás sem. A romániai parasztot megeszi az alkohol, a szegénység. Tíz esztendő alatt az 5—6 milliányi nemzet csak 67 ezer szaporodást mutat. A szaporodás azonban nem a románságra esik, hanem az idegenekre. A román elem tehát fogy, az idegen szaporodik. És ha az idegenek előtt elzárják a határt, a román királtság népessége a főösszegre nézve is apadni fog.

Egy tehéntől két borjú nem szophat. Románia pedig több borjút akar szoptatni. — Rengeteg pénzt fecsérelnék, és az ő borja otthon éheznek. Dobálózik az ezerekkel a külföldi propáganda csinálásában; az Ő parasztjának pedig ott-

hon naponként nem jut még egy kilónyi kukorica kenyér sem. Kicsiny és nagy fut a nagy ideál után, kulturális, közgazdasági stb. téren nem dolgozik senki. Románia ifjai utczáinkon elkocsikázzák az ezereket; kettős baj, pénz vesztegetés és időrablás, nem munkálás.

És azért aggaszt engem ez a nagy politikásdi játék, mert a pánszlávizmus kezét látom benne működni. A román államférfiak csak afféle sakkfigurák. Kimondom nyíltan, a román államférfiak nem elég hazafiak. Náluk a hatalom utáni vágy akkora, hogy a hazafiság előle háttérbe szorul. Nem elég, hogy a hatalomra jutásért a pártok egymás között hajba kapnak, hanem az ütlegekből juttatnak a koronának, a királynak is. A király személye mindig ott van a dulakodó pártok között, a mi más rendezettebb államban nincs úgy; a korona az összes pártok szemefénye szokott lenni. Romániában az ellenzék nem csak a kormánynak, hanem a koronának is ellenzéke; az ellenzék mindig ántidinasztikus. Ebben látom a nagy veszedelmet, a pánszlávizmus kezét. Kérdem, miként fogja ma Cargiu sikerrel megvédelmezni a király tekintélyét, a mikor ő tegnap azt az utcza porában meghurczolta? A mai liberális ellenzék pedig miként fogja holnap, ha kormányra jut, a korona tekintélyét megvédelmezni, mikor ma azt a földporában meghurczolja? És miként lesz az államnak tekintélye, erkölcsi ereje, ha a pártok, az egyik ma, a másik holnap, de időnként mindenik, a nemzet tudatába csepegtetik, hogy a nemzet ko-

rónája csak a kormányra vet sugarat, tehát arra való; hogy fényében ne a nemzet, de csak néhány ember sütkérezhessék. Az efféle pártoskodás a nemzet, az állam erkölcsseit meglazítja és nem szilárdítja meg.

És van még egy veszedelmes oldala annak a pártoskodásnak, az, hogy a hatalomra vágyó, ha másképpen nem teheti, idegen hatalommal igyekszik leverni az uralkodó pártot, s ez az idegen hatalom mindig az orosz. A most uralkodó párt feje, az orosz képviselők által támasztott parasztlázadással távolította el a hatalom polczáról tegnap a liberálisokat és a liberálisok ma a pánszlávizmus által fizetett Liga által akarja megverni az uralkodó konzervatívokat, megcsinálván az erdélyi kérdést, a kormánytól pedig nyíltan követelvén, hogy az erdélyiek ügyébe beavatkozzék. E harcban mozgósítva láttuk a román ideált, a vallást, a templomot.

Az ellenzék tehát mindig pánszláv szolgálatban van, tegnap a konzervatív, ma a liberális párt; oly veszedelem, a mi alapjaiban támadja meg a román államot. Mert ha a mai ellenzék a pártoskodás hevében idegen befolyáshoz kész folyamodni, ha ennek a zsoldossá, s annak a kedvéért tud a koronába ütni és üz egy szédelgő, terjeszkedési politikát, — holnap szintén megteszi és megteszi akkor, mikor az államnak létele kockára lesz téve.

Ez veszedelmes politikásdi játék, mely minket is fenyeget. Vájjon ki a hibás abban, hogy a két egymásra utalt nemzet szeretet helyett

gyűlölködésben él? Ki az oka annak, hogy a két nemzet közé a fajgyűlölet, a hatalmi kérdés üszke perzsel, hogy a kölcsönös egyetértés örökre száműzessék? A baj fészke nincs nálunk. Az orbáncz fészke a román államban van, első sorban ott kell meggyógyítani a bajt, nálunk a megdagadt testrészt majd könnyen lelohad. A magyar nemzet nem elegendik a szomszéd állam belügyeibe. Örvend ha erősödni látja. A román államból a magyar nemzetállamra törnek. A magyar köteles a maga államát megvédelmezni, de a bajt is orvosolni tartozik benn, ha van, hogy a külső ellenség azt fegyverül ellenünk fel ne használhassa.

A baj gyógyításáról fogok szólani a következőkben.

IV. Kibontakozás.

Ott állunk, hogy a magyar az első ezer év végén másodszer kénytelen országát elfoglalni. Ezer év előtt, Szent Istvánként, boldog volt az az ország, a melynek annyi nyelve volt, ma már szerencsétlen az az ország, a melynek annyi nyelve van. Megváltoztak az idők és az elvek.

A magyar államban annyi a nemzetiség, mint a magyar. Tehát tényleg sok a nyelv, és sok a faji érdek. Eddig ezeket az érdekeket a vármegyeház és a budavári miniszterelnöki palota ablakából keresték, de nem fedezték fel sehol. A vármegye házat ma már maholnap romba dönthetik; a miniszteri ablak előtt pedig akkora oszloppá fejlődtek ki, hogy a miniszterelnöknek elveszik a kilátását.

Mit akart az állam eddig a nemzetiségekkel? Mert az államban tényleg nemzetiségek vannak és azokkal akarni valamit muszáj volt. Be akarta olvasztani fajilag a magyar nemzettestbe? Hát akkor az oláhokkal nem úgy kel-

let volna elbánni, a hogy elbántak, hogy a magyar nemzettesttől eltávolították. Ezt a beolvadást merőben elhibázott úton indították meg; a mai román nemzedéket nem tudták foglalkoztatni a nemzeti állam érdekében, a régi nemzedéket pedig kezdetben egyszerűen elbocsátották 'a nemzeti állam szolgálatából. Vagy azt akarták, hogy a nemzetiségek külön alapokon saját faji érdekeik szerint szervezkedjenek? Akkor a nemzetiségi törvény rendelkezéseit érvényben kellett volna tartani. Vagy talán egy kalap alá akarta fogni mindeniket egyenlő előnnyel, kilátással, megbecsüléssel? Nem tudom, — én részemről a román népet nem fedeztem fel a kalap alatt, az valahogy kívül esett; a húsos fazakok köré mások tolakodtak, úgy körülfogva, hogy azoktól a keletkező román intelligencia bizony éhen halhatott volna meg? Vagy talán éppen koplaltatni akarták a románságot! Akkor tisztában kellett volna lenni szervezetével; az oláhság jól tud koplalni, szervezetének az éhség nem árt.

Mondom, az egész kérdés eddig a vármegyeház ablakából lett megbírálva; a kormány pedig, ha ez a tengeri kígyó időnként megjelent a tövényhozás hullámai között, egy két ropogós beszéddel el lett távolítva arról a tisztességes helyről, aztán vígan dudált a portugál, ha ismét jócska szellő fújdogált.

És jövőben akar-e valamit az államkormány a nemzetiségekkel? Akarnia kell, mert tényleg léteznek, tényleg követelnek és tényleg azzal a nemzeti állammal szemben szervezkednek, a mely

a magyarra nézve minden, a nemzetiségekre semmi. A magyar nemzeti állam csak a magyarra nézve valódi meder, a nemzetiségekre nézve nem, a nemzetiségek ha a mederből kifolynak, megkaphatják medröket a szomszédoknál is. Tehát az úgy fontos, a magyarra nézve első sorban életkérdés; szükséges, hogy ez az ügy bölcsen elsimittassék, addig, a míg az állam a béke áldásait élvezi, hogy a nemzetiségek a magyar nemzeti állam területén boldogan megférhessenek.

Előre jelzem, hogy ezt semmiféle dikcezióval el nem intézi senki. Ide prográmm kell, egy bölcsen megalkotott prográmm, a mit minden pontjában minden kormánynak keresztül kell vinni. Ezt a csomót ugyan ketté lehet vágni, de ketté lévén vágva, többé soha egész nem lehet; gondosan meg kell keresni a szálat és türelemmel legomolyítani, a míg minden rendben lesz. Csakhogy idő, ismeret, bölcsesség, tappintat, kitartás és önmegtágadás kell. Meg vannak-e ezek a tulajdonok a magyarban, vagy nincsenek? nem kutatom; ha nincsenek meg, szerezze meg őket a saját jól felfogott érdekében és akkor kezdje meg a munkát. És ne várjanak eredményt sem öt, sem tíz, sem busz esztendő alatt; ötven, száz évnek a bölcs, türelmes, tappintatos és ernyedetlen munkája szükséges ahhoz, hogy ezer évnek a mulasztásait e téren legalább részben megorvosolhassuk. A magyaré a feladat az államban a rendet fenntartani; az ő kötelessége előljárni; övé a jog, a történeti múlt. Ezt elvitatni nem lehet. Közöttünk csak a magyar bír fölényvel, kultu-

ra, vagyon, hazafiság tekintetében felettünk áll — joga van a vezérszerepet vinni, de csak úgy, hogy mi azzal megelégedjünk s hogy mi bele-nyugodván a bölcs vezetésben, szintén közremunkáljunk a haza boldogításán. Az is tény, hogy van hajlamunk itt maradni, itt élni és fejlődni; erősen szeretjük szülőföldünket és különösen, mi románok, sem Amerikába ki nem vándorlunk, sem Romániába, pedig onnan ugyancsak csalogatnak. A román nem bódorgó lélek, — ragaszkodik a föld göröngyéhez, a melyen született; külföldön megöli a honvágy.

Mi volna a teendő tehát? A ki ebben a kérdésben biztosan célhoz vezető módokat tudna ajánlani, az félisten volna közöttünk. A kiindulási pont nehéz. Most egyszerre fogni a baj orvoslásához kissé merész dolog is, mert az ügy nagyon el van mérgesedve.

A magyarnak két irányban volna feladata megkezdeni a munkát, künn és benn. Hiában fogjuk mi elfojtani a mi hazánkban a kolerát, ha a kolera fészek a szomszédban van. Nem csak elzárkózni a szomszéd felől, de egyúttal oda kellene hatni, hogy a baj a szomszédból is kirtassék.

Azt kérdezem van-e nekünk Romániában képviseletünk? Azt mondják, hogy van, hanem én azt a képviseletet nem látom sehol. Hogy dolgozik a mi képviseletünk e kérdésben? Sturdzát, a liberálisok fejét, búk áresti követünk nem hívja meg ebédre, mert a liberális párt izgat a mi államiságunk ellen. A mi képviseletünk nem látja,

hogy Sturdzán kívül az egész kormánypárti szubvencionált sajtó ellenünk van, hogy Romániában I. Károly királyon kívül senki sincs, a ki a nemzetközi tisztességet megóvná, annál kevésbé óvja meg Qatar gin, félvén, hogy ez az a fal, a melybe a fejét a közvéleménnyel szemben véresre betöri. Tehát inkább elnézi és bátorítja a mozgalmat ő is.

A mi állami integritásunk iránt diplománcziánknak nincs meg a kellő érzéke. Hogy egy öt milliós államocská az osztrák-magyar nagyhatalom belső nyugalmának felforgatására szabadon, minden tartózkodás nélkül, nyíltan, félre téve minden nemzetközi tisztességet, ágítájon és dolgozzék, hogy annak ágensei habárainkon át, itt benn közöttünk is agitálni merjenek, úgy hogy mi, a kik hívei vagyunk az államiságnak, fenyegetve és részben megfélemlítve érezzük magunkat azok által, a kik az államiságnak nem hívei, oly diplomáciai és kormányzati gyengeség, a mit el kell távolítani, nehogy az az államiság megsemmisüljön.

Ausztriában azokkal a körökkel, a melyek az efajtájú mozgalmakat támogatni szokták és Bukárestben az illetékesekkel, a magyar kormánynak, közös diplománcziánknak meg kellene értetni, hogy ez a veszedelem közös, a mi a román államot, Ausztriát és Magyarországot egyaránt veszélyeztetheti.

Hát hogyha van képviseletünk a szomszédban, a román államban tudtára kellene adni azoknak, a kiket illet, hogy egy békés külföldi

állam belügyeibe beleavatkozni nem tisztesség s ha a figyelmeztetésnek hatása nem volna, meg kellene mutatni az erőt, a melylyel egy nagy hatalom egy kis hatalom felett rendelkezik. Az már kissé különös dolog volna, hogy a kishatalmak forgassák fel a nagyhatalmakat. Annyit csak mondhat az ember a szomszédjának: «Ne elegyedjél háztájam belügyeibe.» De a mi diplomá-cziánk Bukarest városában azt a szót még ki nem mondatta.

És a mikor megérttettük Romániával kötelességét e kérdésben, lehetne vele több érintkezési pontot keresni. A mi mágnásaink egy időben eljártak lóversenyekre a román fővárosba; a két árisztokráczia között volt egy kis érintkezés, a melynek számos előnyei előttünk ma is ismeretesek. Arisztokrácziónk e tekintetben nagy szolgálatokat tehetne a nemzeti ügynek. Magán érintkezéseiben megértethetné Romániával, hogy a román elem sehol sem oly szép, oly ép, mint a magyar államban, s hogy a magyar államban örök időkre, mint román elem, élélhet. Tudományos férfaink is közeledhetnének a román állam felé. Ma mint valami bélpoklostól, úgy óvakodnak. Hát ha a magyar a szomszédban maga iránt más véleményt akar megteremteni, akkor ne resselje sem a munkát, sem a fáradságot, sem a pénzt és különösen vetkeztesse le azt a üres gögöt, kicsinylést, a mi a világteremtése óta idáig még senkinek sem használt.

Abban a véleményben vagyok, hiában zárkózunk el Románia felől, ámbár hasznosnak tar-

tom egy tekintetben, ha benn a román államban a magyarokkal szemben fennálló bal vélelmet különféle úton és módon meg nem változtatjuk; hiában is a határzár a román állam felől, ha Ausztria felől az út nyitva van. Romániával gyakoribb érintkezések folytán egy őszinte, tiszta, barátságos helyzetet kell megteremtünk, hogy az a Vad gyűlölet, a mely ott államunk ellen minden lényegesebb indok nélkül féktelenkedik, elenyésztesse, hogy aztán az holnap se kaphasson lábra. Románia népét, királyát meg kellene győzni a magyarság őszinte jóindulatáról; — hogy beolvasztási céljai nincsenek, hogy e területen a román, mint ilyen, békében élhet a következő ezer esztendőben is és élvezheti a magyar alkotmány szabadalmait.

Ez volna a kötelesség künn.

A belső bajok orvoslásánál először tanulmányozni kellene a román nép természetét, eddigi múltját, sajátságait és azok szerint kellene a gyógyszereket alkalmazni. Az a szellem, a mely különösen egy Lukácsból kitör, valami meghamisíthatlan tipikus szellem, a mely a román népből felemelkedőknél gyakran felüti a fejét, a mikor egy kis talajt érez a lába alatt. — Ez a szellem azóta, a mióta a román nép némileg számít az államszervezetben, mindig képviselve volt. Dacz a hatalommal, az állami tekintély és minden bálványnak a porba tiprása, rombolási vágy anélkül, hogy építeni tudna. A demokratikus, socialismus és anarchismus klasszikus vegyítése, egy beforrasztása; egy egészen sajátságos, tipikus

szellem, a mely a föld egyetlen népénél sem jelentkezik. Őserő, nem enervált, hanem lüktető, mint mikor a forrás felbugygyan és magának életet követel még a rombolás árán is. Ez a szellem az 1697-iki valási unióval kezdődik. Első képviselője Czirka János volt, a ki már 1700-ban, megrázkódtatja az unió ügyét. Sofronius kaluger (1759 körül lép fel) lángba borította Erdélyt, a rendet csak Bukow hadserege tudta helyreállítani. Klein Innocentius püspököt ez a szellem buktatta meg. Sin kai Györgyöt ez a szellem indította összeesküvésre Babb János püspök ellen. Hóra és Kloska ettől a szellemtől fanatizálva lépett fel. Ez a szellem tör Leményi püspökre Barnucz személyében s elkészíti az 1848-ki eseményeket. Az egyház teréről, a szellem átcsap a politikai térre. Ez a szellem 1849-től 1865-ig a német kormánytól folyton követel: külön román területet, teljes román berendezkedést. Ezzel a szellemmel eddig minden kormánynak meggyűlt a baja és meg fog gyűlni a jövőben is. A szellem mai tipikus alakja Lukács, második Sofronius. Ez a szellem a király iránti hűség jeligéje alatt ma a királyi tekintély, a törvény, a hatóságok tekintélye ellen lázad fel és lehetetlenné törekszik tenni az államban az állapotokat.

Azért az államnak e téren kettős kötelessége volna:

a) az államiság, a belbéke, az igazság érdekében orvosolni kellene a létező bajokat,

b) vaskézrel tartani fenn az állami tekintélyt azon szellem ellen, mely a létező bajokra

támaszkodva az állam integritását, az állam rendet támadja meg.

Az államnak joga van megtörni azt, a ki ellene fellázad. A műveit Európára az államlélforgatók nem hivatkozhatnak. Az állam pedig saját integritását és tekintélyét úgy védi meg, a hogy tudja. Igaz, a térítő nem feszíti keresztre a pogányt, hanem szívéhez férkőzik. Őrüdt dolog volna arra gondolni, hogy e szellem képviselőit a magyar állam megnyerje. Távolítsa tehát el a szellem néhány képviselőjét és férkőzzék a nép szívéhez.

Revideálja a nemzetiségi s választási törvényt s ami a nemzetállam érdekeinek megsértése nélkül megadható, adassék meg a nemzetiségeknek.

Demokratikus alapokon való berendezkedés minden téren.

Jó, pontos, igazságos állami adminisztráció minden téren.

Szeretetteljes nevelés és oktatás.

Megfelelőbb gyámolítása a román iskolának és egyháznak.

A román nép ipari és közgazdasági állapotainak javítása.

A román keletkező intelligenciának az állami szervezetben való foglalkoztatása.

Tanúsítása annak, hogy a néppel, mint románnal, is foglalkozni kell.

Sok bajra rámutattam fennebb. És igen sokat fel tudnék sorolni még. De legfőképp nekünk bizalomra és szeretetre volna szükségünk. Mi hasznunk van a törvényből, ha azt ridegen alkalmazzák.

Legyen pedig a második ezer évnek uralkodó eszméje a bizalom, a szeretet, a mely ma és a múltban teljesen hiányzott. E kettőnek a megteremtésére kellene törekednünk. Mindent lerombolni a mi e kettőnek útjában áll, és semmi munkát és fáradságot nem kim élni, a mi a kettőnek az útját megegyengeti. A felforgató szellem képviselőit a hatalommal eddig könnyű volt elnémítani, de ma már az alkotmányos szabadsággal bajos. Oly hatalom ez, a mi mindnyájunké egyformán, a míg egyik azt a haza felvirágoztatására használja fel, addig a másik vele megdöngetheti büntetlenül az államot alapjaiban.

Erdélyben a nemzetiségi kérdés a román intelligenciánál jobbára kenyér és hús kérdés, a ki ezt a kettőt megadja, a kérdést részben meg is oldotta.

A magyarnak nagy önmegtágadásába kerülhet a gyógyszer, lesz-e ereje hozzá? Nem tudom. Egyet azonban tudok, hogy Erdélyben a jelenlegi szellem és állapotok fentartása, ha ma még nem, de holnap vagy azután katasztrófára vezet.

A mitől isten a magyar és a román elemet óvja meg!

